

צ'בזטי מזהר"ן

קמא

דף קי:

עם

ביאור חברותא

ללימוד בעיון

תורה קץ

אמר שהמתמיד בלימוד ספרו יהיה נעשה איש כשר באמת
ובעל מה גדול כי יש בה עמקות נוראה שאין בשום ספר

(ה"מ שמו שמה)

ליקוטי

וזהו בחי' **יראה אל אלקים בציון**. ציון זה בחי' ציון ורושם הכלי, שנעשה ע"י ההשתוקקות וכו' כנ"ל שעיינו זוכין אח"כ להתקרב להש"י בחי' **יראה אל אלקים בציון**, היינו ע"י ציון ורושם הכלי, שנעשה ע"י השתוקקותו הגדולה בתחילה: "ואמר רבינו ז"ל, שכל מי שיש לו יגיעות וטירחות² יותר בתחלת ההתקרבות להש"י, דהיינו שיש לו מניעות רבות וגדולות כגון מאביו ואשתו והותנו או משאר בני אדם שמונעים ומעכבים אותו מאד ומניעות מחמת ממוץ ושאר מניעות ועכובים ובלבולים, שמשתמחים לפניו ומונעים אותו מאד, והוא צריך להתייגע ולטרוח מאד לשברם. כל אלו היגיעות והטרחות שיש לו בתחילת ההתקרבות, הם טובה גדולה להאדם. כי עיי"ז זוכה אח"כ לקבל הרבה קדושה וטהרה, כי ע"י היגיעות שבתחילה נעשה הכלי וכל מה שיש לו יותר יגיעות וטירחות וכו' יש לו כלי גדול ביותר לקבל אח"כ בתוכו שפע קדושה וטהרה להתקרב להש"י [1], וזה בחי' **יראה אל אלקים בציון כנ"ל**:]

קפו [1] **מה** שמספרין מופתים מהצדיקים שבמדינות קר"ה [2] (דוויץ). הוא מחמת שאנשיהם הם אנשים כשרים ומאמינים בהצדיקים, כי על ידי אמונה שהם מאמינים בדברי הצדיק, עיי"ז נתגליו מופתים, כי באמת הצדיק בוודאי מלא מופתים, וכשהוא מאמין בהצדיק ונותן עיניו ולבו על דברי הצדיק, על כל דיבור ודיבור, כי מאמין שכל דבריו אמת וצדק, וככוונה מכוונת, אזי אח"כ כשבא לביתו, כל מה שיארע אותו, הוא מסתכל היטב על כל דבר שיארע לו, ומבין למפרע בדברי הצדיק שדיבר עמו בהיותו אצלו, שזה היתה כוונת הצדיק שרמז לו בתוך דברים שדיבר עמו, וכן כל דבר ודבר שיוזמן לו, הוא מוצא הכל בדברי הצדיק למפרע, שרמז לו שיהיה כן, נמצא שנעשה ונתגלה המופתים עיי"ז. וכן מצינו אצל הנביאים שכעת שאמר הנביא הנבואה היתה ברמז, ולא היו מבינים נבואתו בפירוש על מה מרמז, ואח"כ כשנתקיים דברי הנביא, היו יודעין למפרע שנתקיים דברי הנביא שהתנבא ורמז על זה מקודם, והבינו דברי הנביא למפרע, שהתכווין על זה. וכמו שמצינו בדניאל שמרמז על סוף קץ הגאולה. ועתה הדברים שתומים, כמו שכתוב שם [1] (יב') **פתח הדברים והתום**, כי אין אדם יודע עתה איך מרומז שם זמן הגאולה, אבל לעתיד אי"ה כשיקום הדברים ויגיע קץ האמת ויבא משיחנו³, אזי ידעו למפרע איך שמרמזו בדבריו זמן הקץ, וכן מצינו בכמה נביאים:

קפו [2] (תהלים סב) **ולך ה' החפד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו** [1], היינו שהוא חפד גדול מאת השם יתברך שהוא משלם לאדם מדה כנגד מדה, שעל ידי זה הוא מבין לפשפש

קפה קפו קפו קפה קפט קצ

במעשיו ולידע החטא שפגם בו ולשוב בתשובה. אך דע, שעיקר מה שמשלם השם יתברך מדה במדה, הוא בא"י. "כמה י"שכתוב (איוב כ) **יגלו שמים עינו וארץ מתקוממה לו**, ארץ היינו בחינות ארץ ישראל, היא מתקוממה לו ושם נתגלה עונו, כי שם מדקדקין **לשלם לאיש כמעשהו**, מדה כנגד מדה, וזה שכתוב על א"י (במדבר יג) **ארץ אכלת יושביה**, ר"ת **אתה תשלם לאיש כמעשהו כנ"ל**, וע"כ היושבים שם בא"י יש להם על הרוב יסורין, מחמת שממחרין שם לשלם לאיש כמעשהו:

קפה [1] **דע** שצריך לנסוע להצדיק לחזור על אבידתו, כי קודם שיוצא האדם לאויר העולם, מלמדוין ומראין לו כל מה שצריך לעשות ולעבוד ולהשיג בזה העולם, וכיון שיצא לאויר העולם מיד נשכח מאתו, כמו שאמרו רז"ל (נדה ל' ע"ב), והשכחה היא בחי' אבידה, כמו שקראו רז"ל את השוכחה אוכד, כמאמרם ז"ל (אבות פ"ה) מהר"י לשמוע ומהר לאבד וכו'. וצריך לחזור ולבקש אבידתו, והאבידה שלו היא אצל הצדיק, כי הצדיק חוזר על אבידתו עד שמוצאה, ואחר שמוצאה, חוזר ומבקש אחר אבידות אחרים עד שמוצא גם אבידתם, עד שמוצא האבידות של כל העולם. ע"כ צריך לבא להחכם לבקש ולהכיר אבידתו, ולשוב לקבלה אצלו. אך הצדיק אינו משיב לו האבידה עד שידרשנו אם אינו רמאי ושקרן, כמו שכתוב [2] **עד דרוש אחיך והשבתו לו עד שתדרוש את אחיך אם אינו רמאי** (בבא מציעא כ"ז ע"ב) [3]:

קפט [1] **צריך** ליוזר מאד מעצבות ועצלות, כי עיקר נשיכת הנחש הוא עצבות ועצלות, בבחי' (ישעי' סה) **ונחש עפר לחמו**, עפר היא בחי' עצבות ועצלות שהם באים מיסוד העפר, כמובא בספרים [4]:

קצ [2] (שמות יט) **ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה, וישב משה את דברי העם אל ה', ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך וכו' ויגד משה את דברי העם אל ה'.** והוא תמוה ונפלא מאד, כי מה הם דברי העם שנית, שעליהם נאמר **ויגד משה את דברי העם**, כי לא נמצא בכתוב שום מענה ודברים שהשיבוהו העם שנית אחר מענה הראשון **כל אשר דבר וכו'.** ומה זה שוב **ויגד משה את דברי העם אל ה'** [2]. אך דע, כי ישראל טענו ואמרו על מה שאמר להם משה לקבל את התורה, ענו הם **כל אשר דבר ה' כ"נעשה**, כלומר כל אשר ידבר ה' אנו מוכרחים לעשות, כי מאחר שיצא הדיבור מפי ה' לעשות זאת המצוה, הרי אין שום בחירה, והרי אנו מוכרחים כמעשינו, וזה **כל אשר דבר ה' נעשה** בוודאי,

תורה אור
תהלים פד (ח) ילכו מחיל אל קיל יראה אל אלהים בציון:

תורה אור
דניאל יב (ד) ואתה דניאל סתם הדברים והתם הספר עד עת קץ ששטו רבים ותרהק הדעת:

תורה אור
תהלים סב (יב) אחת דבר אלהים שמים זו שמעתי כי עז לאלהים: (יג) ולך אדני חסד כי אמת תשלם לאיש כמעשהו:
איוב כ (כו) יגלו שמים ענו וארץ מתקוממה לו:
במדבר שלח יג (לב) ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר צברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוך ארצו מדות:

תורה אור
דברים כז תצא כב (ב) ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוף ביתך ונתנה ענין עד דרש אחיך אתו והשבתו לו:

תורה אור
ישעיהו סה (כה) ואב וקלה ירעו כאחד ואריה כפקדן יאכל תבן ונתחש עפר לחמו לא ירע ולא ישחיתו בקל הר קדשי אמר יקוק: ס

תורה אור
שמות יתרו יט (ח) ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר יקוק נעשה וישב משה את דברי העם אל יקוק: (ט) ויאמר יקוק אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך וכו' ויגד משה את דברי העם אל ה':

¹ בתרלו מתחיל כאן סוגרים. חו שעות כי כאן הוא תוך סוגרים שהתחילו בעמוד הקודם ויסגרו בסוף התורה.

² מתרלו - וטרחות

³ לק"ה נזקי שכנים ג' ה', מובא בשיש"ק ח"א סימן צד, וח"ה סימן יז, ועיין באיבי הנחל בסוף ביאור לתורה כ'.

⁴ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

⁵ ר"ת קיסר ירום הודו ושמו היה דוויץ, שהיה מושל בווינה עיר הבירה של אוסטריה. ועיין חיי מוה"ן קיט (הכוונה ליהודי הונגריה שהיו או תחת ממשלת אוסטריה)

⁶ הכוונה לפרק יב

⁷ נוסף בתקפא עיי' מוהר"ת (ובספרים המנוקדים יש כאן שיבוש כי סברו שהוא ציון למ"ש שלמטה)

⁸ מתרלו - משיוחו

⁹ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

¹⁰ הפסוק הזה וקודמו ידוע בספרים כמוקשה וזה התירוץ של רבינו. ובאר רש"י בראשית קמט כתב זאת בשם העיקרים מאמר ד' פרק לה אבל עיי' שאינו אותו פירוש.

¹¹ בתרלו - כמו

¹² בתקפא ש' נראית ב'

¹³ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

¹⁴ בתשכט - מהיר לשמוע ומהיר לאבד (וצ"ע כי גרסת המשנה שם כרבינו עיי"ש משנה יב - מהר לשמוע ומהיר לאבד)

¹⁵ דברים כב ב'

¹⁶ עיין לק"ה מתנה ה' אותיות עד עה שהצדיק דורש אם נתייבא או לא ועיי"ש מדוע הכל תלוי ביאוש. ועיין ש"ע הלכות אבידה חו"מ סימן רנט - רעא. (ול"ע מדוע לא בילק כלן בפיוס סבכל תלוי ביאוש, ועיין תורה עח תנינעל עד כמה האזיק פילוש לוי בשעלם כלל. אלל ששם מונחו שלם יגלל מילוש ויכל לזכות למזנות שאינן שייכות לו והילו כלן הממילוש מאלל לח השייך לו) ובאמת אין כח להס"א אלא רק לייבא כמבואר במעשה מרב ובן יחיד שאמר חס"מ אם תרצה אחיה בולע אותך. וכן במעשה מחיגר שאמר חס"מ וכי אין אתה מתיירא ממני. וכן ברפידים ויבא עמלק להלחם בישראל, ומה היה בכוחו לעשות להם כשהם מוקפים בענגי כבוד, אלא שמתנת הייאוש יצאו אליו (שמעתי מר"ע ארו). וכן בתורה כד ד"ה מי ייגר ע"ש שכדי לייבא אמרו שא"א לבלות את חס"א, ובאמת עיי' שמה כן אפשר, כמבואר שם (רמ"ש קרמר).

¹⁷ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו

¹⁸ עיין תורה ד' אות ה' (ריש דף ד.) ושם הערה ב' נרשם הספרים. גם עיין תורה מה תנינא העצבות סט"א והקב"ה שונא אותה

¹⁹ לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו ועיין שיחה הקשורה לה בחיי מוהר"ן סימן קצו ועיין לקו"ה שבת ז, ג; מובא בשיש"ק ח"א, ועיין מב. ועיין אבני"ה ברזל מובא בשיש"ק ח"א. סעיף תשו. ועיין שיש"ק ח"ו, סעיף שלד

²⁰ וכן הקשו בגמרא שבת פז.

²¹ בתשכט - דבר ה' כלומר (תיבת נעשה נמחק)

מאמר הבחירה של משה רבנו

מספח"ק ליקוטי מוהר"ן

זמן ומקום אמירת תורה
לא ידוע.

פתיחה

בכלליות נראה שתורה זו היא תירוץ על קושיא מפורסמת בתורה, בפסוק תמוה שאמר משה רבנו להקב"ה לפני מתן תורה, וכבר הקשו זאת בגמ' ותרצו. אבל לרבנו יש ביאור מחודש בזה בפסוקים שלפני ואחרי כן.

ומתחדש כאן שעם ישראל טענו להקב"ה אם תצוה אותנו את עשרת הדברות, ממילא תתבטל הבחירה שלנו על קיום המצוות, פירוש כיון דכתיב לכבודי בראתיו וכו', והרי כבוד הבא ממני שאנוס לכבוד, אינו כבוד כלל. והשיב להם הקב"ה על כן אני אדבר רק אל משה ואתם תשמעו. אלא שאז משה רבנו טען א"כ לי תתבטל הבחירה ואיך אכבדך? והשיב לו הקב"ה לך אל העם וקדשם היום ומחר. ומיד הבין משה שכאן טמונה הבחירה שלו, ועל כן העיז להכניס שכלו במצווה הזו, והבין שכדי שיהיו נשות ישראל טהורות במתן תורה, צריך להוסיף עוד יום אחד, וכן צווה להם.

וכתב על זה מוהרנ"ת בלק"ה שזה שרש הבחירה של כל אחד, דהיינו לברר בעצמו רצון ה' במה שאין עצה ברורה, כגון איך לקיים את התורה ולא יזוה צדיק התקרב.

ואמנם מתן תורה נאמר בלשון יחיד למשה בלבד. ומשה ציוה לעם ישראל כמ"ש תורה צוה לנו משה. ואעפ"כ בכל דיבור ששמעו משה בשציוה למשה, חזרו לאחור יב מיל, ונשמתם פרוחה, והיו צריכים טל תחייה כדי להחיותם כמבואר בשבת פח: ואע"פ ש"תורה צוה לנו משה", העובר ח"ו על מצוה נענש מדין תורה ולא מדרבנן, כנראה כיון ש"משה שליח ה', נחשב מצות ה'.

וזו לשון הקיצור לק"מ סימן קצ- הצדיק האמת שהוא בחינת משה, במה שיצא הדבור מפי ה' לעשות אין לו שום בחירה על זה לעשות, רק עקר בחירתו הוא לבנו רצון השם יתברך ולהבין רצונו יתברך במה שאינו מגלה רצונו בפרוש בבחינת משה הוסיף יום אחד מדעתו (שבת פ"ז), שבזה היה תלוי בחירת משה לקבל את התורה או שלא לקבל כי לא היה אפשר לקבל את התורה רק אחר שלשה ימים כמו שהיה באמת, והשם יתברך לא אמר לו רק שני ימים, ומשה בעצמו היה צריך להבין מדעתו ובהר לו לקבל את התורה והוסיף יום אחד:

ליקוטי הלכות

או"ח ברכת השחר הלכה ה' אות צד - כי עקר שרש הבחירה נמשך מבחינת משה הוסיף יום אחד מדעתו המבאר על פסוק ויענו כל העם יחדיו בסיוע קצ עין שם היטב והבין היטב. דהיינו שצריך להבין מדעתו מה שרוצה השם יתברך קדם שנצטווה. ואפלו עכשיו שכבר נתנה תורה ויש לכל אחד בחירה בפשוטו. אף על פי כן בעניני עצות איך לזכות לקיים את דברי התורה ובאיה דרך צריכין לילך. אם בדרך המחקרים וכו', אם בדרך המקבלים וכו' וכן למי להתקרב וכו' בכל זה צריך האדם להבין מעצמו. ואם יסתפל על תכליתו הנצחי בעין האמת לאמתו בודאי יזכה להבין באיזה דרך ילך ולמי להתקרב בבחינת (תהלים לב) אשפילך ואורך בדרך זו תלך איצטע עליך עיני וכו'. וכמו שכתוב בהתורה כי מרחמם וכו' שיש רמזים שהם בחינת ידים שיש ביים ההכמה, שמה שאין יכולים לגמור בדבור גומרין בדיים ברמזים בחינת נטיית יד וכו' עין שם. וכל זה הוא בחינת נדר שנוהר מעצמו מדעתו בשביל פרישות שהוא בחינת פינתו בן אלוהים בחינת כל המקנאין קנאת ה' צבאות שמבאר בדרבי רבותינו וכו' שיש מורין להם בפרוש. רק אמרו בדרך כלל הובעל ארמית קנאין פוגעין בו ואין מצוין ומורין בפרוש. רק מי שרוצה לקנאת קנאת ה' צבאות בא ויזכה וכו'.

חור"מ העושה שליח לגבות חובו הלכה ג' אות יב (עפי" תורה ח) - וזה בחינת התליה דיקא שרצה דיקא לתלותו, כי אלו השערי טמאה שפגגו שערי הקדושה שם עקר הבחירה, כי זהו עקר בחינת עין הדעת טוב ורע שצריך כל אדם לפי בחירתו לשמר את עצמו מאד מאד שלא יגע בהרע והטמאה רק לבחור בטוב, אבל יש צדיקים בחינת משה, שפגגו קדשו עצמן לגמרי מכל אחיזת הרע והם פלו קדש עד שאין להם שום בחירה בשום דבר תאוה, אבל כל בחירתם הוא רק בבחינת משה הוסיף יום אחד מדעתו, דהיינו מה שאין יכולין לשית עצות בנפשם איך להתנהג, כי אינם יודעים איך הוא יתברך רוצה באמת שזה היה עקר בחירת משה והצדיקים שהם בבחינתו, במבאר בהתורה ויענו כל העם" (בסיוע קצ ובהשיחה השיף לזה הנכתב במקום אחר). וזאת הבחירה נמשכת משער החמשים של חמשים שערי בינה שלא השיגו משה, ומחמת שזאת ההשגה לא השיג עיניו, על כן אינו יכול לתת עצה בנפשו בשמגיע לשם ומשם כל בחירתו. ועל כן המון, ימח שמו, שינק משער החמשים של הטמאה רצה להתגבר להעלות את מרדכי על העין שגבה חמשים אמה ולתלותו עליו, היינו שהקלפה והסטרא אחרא שפגגו הקדושה רצה להעלות את הצדיק עד שער החמשים של הבינה ולהכניסו שם בעיניו דק ונעלם מאד עד שיפול בספקות ולא ידע בעצמו איך להתנהג וזהו בחינת תליה כמו מי שתולה בספק, כי הספק נקרא תליה כמו אשם תלוי שבא על הספק, כי אלו הספקות הם עקר הבחירה של הצדיקים הגדולים, בחינת משה שהוא בחינת מרדכי. והמון בעצם התגברותו בקלפה רצה להשליכו משם, כי רצה לעקם את לבו ולהטעותו עד שיפול על ידי זה לגמרי, חס ושלום, היינו כי עקר התגברות הסטרא אחרא שהוא בחינת קלפת המון עמלק שבכל דור הוא מה שמרבה מחלקת בישראל על הצדיקים אמת שעומדים פגגים חולקים שינקתם מהרר דקלפה בחינת יש לי רב וכנ"ל. ויש פגגין הנה אלהים ורבות בחינות לאין קץ, כי בודאי ישראל קדושים הם ורבים אינם נאחזים ומתקברים להרר דקלפה ממש, רק שיש מנהיגים שאינם זכים וטהורים לגמרי מאחזות ההקמא של הרב דקלפה, כי מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי (משלי כ). והם חולקים ומתנגדים על הצדיק ועל כל הגוים אלו שזה הצדיק הוא פלו קדש בחינת מרדכי מר דורו מרי דביא, וף וטהור לגמרי

ג. בפסוק (ט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בְּאֵלַיִךְ בְּעֵבֶב הָעֵנָן בְּעִבּוֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְרֵי עַמּוֹךְ... וצ"ע כיון שכדי שהעם יוכל לשמוע התלבש הקב"ה בענן שהיא אספקלריא שאינה מאירה, מדוע גם צריך שידבר רק אל משה כדי שלא תתבטל הבחירה מהם. (גם צ"ע דברי הרמב"ן (שמות כ' ז' ששתי דברות ראשונות שמעו ישראל בהבנה כמו משה רבנו וצ"ע הר מבואר בפסוק הנ"ל שהתלבש בענן/ו)

ד. מדוע השומע מה' חייב לקיים דבריו? האם זה בחי' "הוא אמר ויהי", ו"בדבר ה' שמים נעשו" דהיינו שהדיבור של ה' פועל מציאות, וכמו כשאמר "יהי אור נברא אור" כך כשאומר לא תגנוב בטל היצר לגנוב. או שמרוב התפעלות מדבר ה' נחזק הדיבור ומבטל את היצר לעבור עליו. ושני הביאורים קשה לקבלם כי מצד ההתפעלות הרי פרוחה נשמתם/ו אפילו בשלא דיבר אליהם אלא אל משה ואין לך התפעלות גדולה מזה. ואם מצד שדבר ה' פועל מציאות של ביטול היצר קשה על הבחירה של משה וכן אדה"ר. וצ"ל שאמנם הוא אמר ויהי והוא רצה שתשאר בחירה כי הבחירה היא יסוד כל הבריאה דלכבודי בראתי יצאתי אף עשיתיו, ולא שייך כבוד ממי שאין לו בחירה. וצ"ע.

ה. מבואר בירושלמי/ו שאברהם אבינו הפך את יצרו לטוב, ודוד לא יכול לו והרגו. נמצא שלאברהם לא רק שלא היה לו מניעה על מצוות ה' אלא אבריו רצו מעצמם למצווה כמבואר בספרי/ו, וזה לא היה מכח ציווי ה' שביטל את הבחירה שלו, שהרי לא שמע את המצוות מה', אלא כליותיו לימדוהו (כמבואר בבראשית רבה סא א). וצ"ע מה השבח בזה הרי מבואר כאן שזה חסרון גדול. ואפילו אם תאמר שכיון שבא מכח מלחמה ביצר, על כן זה שבח, צ"ע הרי גם משה רבנו לחם ביצר והכניעו/ו¹⁴ ואעפ"כ לא חפץ ולא הסכים לביטול הבחירה. ראה בזה בבינה לעתים (לרבי עזרא פיגו) דרוש נ"ח מחלוקת קדמונים מי עדיף האם זה שאין לו יצה"ר כלל או זה שיש לו ולוחם בו. וכתב על זה הישמח משה/ו¹⁵ שמי שלחם והכניע היצה"ר טוב לו שכבר הרגו וכ"ש שעשאו טוב. וצ"ע בזה לפי רבנו כאן נראה ממה שמשה רבנו שמבואר ככהאריז"ל שכבר בתחילת שליחותו לגאול את ישראל הגיע לשלימות מדרגתו ובוודאי כבר הרג את יצה"ר ואעפ"כ לא הסכים לביטול הבחירה.

וכן אנו אומרים בהגדה דיינו אפילו אם רק קרבנו להר סיני ולא נתן התורה, כי בקרבה להר לבד פסקה הוזהמה כפירוש הכלבו שראו מראות אלוקים "וניטל הספק מלבם". והביאור נ"ל כנ"ל כי התורה יצאה מספירת הבינה ובקרבתם להר סיני האיר להם המקיף מבינה, ונתבטל זהמת הספק. יסוד זה שקודם כל עליית מדרגה מאיר מקיף מהמדרגה העליונה לסייע לאדם לעלות אליה עיין כוונת הבו לה' בקבלת שבת דרוש א' ושם דרושי חזרת העמידה דרוש ג'. ועיין תורה קיב מה שמביא ממנחות כט שבעל תשובה צריך סיוע מהפתח מן הצד שבאות ה'.

וכוונת רבי אבא בר כהנא שפסקה זהמתם כבר אצל יעקב אבינו, שמעת' דהיינו לעניין להפקיע מהם שם בן נח בלי מיצרים ולהיות בבחי' אע"פ שחטא ישראל הוא. שהרי ישמעאל ועשו אבדו שם ישראל אבל מבני יעקב והלאה גם מומר נשאר לו שם ישראל. אמנם עדיין לא היה זה שם ישראל גמור אלא במתן תורה. וכנראה שזה מה שסייע לבני ישראל שיסכימו לקרב להר סיני שלא כמו העכו"ם שסירבו בגלל הוזהמה שיש בהם.

ואח"כ בחטא העגל חזרה הוזהמה כי היה ממש בחי' חטא אדה"ר שכל הרע של הנחש היה אצל הערב רב שהיו בחי' המוחין שלו והטילו זהמתו בהם ע"י חכמות וסברות שהיו להם לעשות אלקים אשר ילכו לפניהם, ואעפ"כ מהגמ' הנ"ל משמע שלא חזרה הוזהמה כמו שהיתה לפני מתן תורה. וכנ"ל בשבת קמו שיש חילוק עצום בין ישראל לעמים בענין הוזהמה.

¹ ראה תורה ס"ז עניין דמכסין על עיניו, ועיין תורה קטו שענן בחי' ערפל שנדמה למחיצה ממש, ורק משה רבנו נגש אל תוך הערפל.

² כמבואר בגמרא שבת דף פח: ואמר רבי יהושע בן לוי כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא יצתה נשמתן של ישראל שנאמר (שיר השירים ה-ו) נפשי יצאה בדברו ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן דיבור שני היאך קיבלו הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם שנאמר (תהילים סח-י) גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה ואמר רבי יהושע בן לוי כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא חזרו ישראל לאחוריהן שנים עשר מיל והיו מלאכי השרת מדדין אותן שנאמר (תהילים סח-יג) מלאכי צבאות ידודין ידודין אל תיקרי ידודין אלא ידודין:

³ ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה סוטה פ"ה ה"ה אברהם אבינו עשאו טוב ודוד לא יכול לו והרגו.

⁴ ושמעתי עפ"ז לתרץ מה שמקשים על אברהם כיון ששמע מהקב"ה להקריב את בנו איך שמע למלאך שלא להקריב אלא מדכתיב וישלח את ידו, דהיינו כיון שראה שידו לא רצה למצווה אלא צריך לשלוח אותה סימן היה לו שאין זה רצון ה' באמת, על כן שמע למלאך שאמר לו אל תשלח ידך אל הנער.

⁵ כנראה לא כג' אבות ודוד צ"ע עיין ב"ב יו. ג' לא שלט בהם יצה"ר אברהם יצחק ויעקב וי"א גם דוד המלך. עי"ש תוספות - שלשה לא שלט בהן יצר הרע. אין לפרש שלא שלט כלל דא"כ היכי קבלו עליה אגרא אלא כדאמר (יומא דף לה:) מאי דכתיב רגלי חסידיו ישמור כיון שעבר אדם רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא ה"נ כיון שראה הקב"ה שהיו דוחקין עצמן כל כך להתרחק מן העבירה סייעם הקדוש ברוך הוא מכאן ואילך שלא שלט בהן יצר הרע. ועיין אהבת איתן על עין יעקב שם שחולק על התוס' וכתב שרק לעניין שוגג לא שלט בהם יצה"ר אבל עניין מזיד כן שלט. והראייה ממה שבתנחומא פ' תולדות אמרו שלא יחד הקב"ה שמו על האבות בחייהם. אבל נ"ל לפי ירושלמי הנ"ל שלכל הפחות לגבי אברהם זה לא כך.

⁶ ועיין בן יהוידע שם שלשה לא שלט בהם יצר הרע. נ"ל כל צדיק יוכל היצר הרע להעלות בלבו קצת תאוה של רעה והוא דוחה תאוה זו תכף, וכיון דמעלה בלבו תאוה רעה אפילו שהיא כרגע חשיב זה שליטה קצת, אבל האבות כבשו היצר הרע וניקרו אותו, שאינו יכול להעביר בלבם תאוה של רע אפילו רגע קטן, וכאלו אין בהם יצר הרע, ולזה אמר לא שלט בהם יצר הרע.

⁷ ועיין ישמח משה פרשת ראה על ההפטרה שהביא את דברי הבינה לעתים וכתב - דלדעת הרמב"ם מי שאינו מתאוה כלל, אין לו שום נטיה אל הרע הוא עדיף, כי הוא השלם במדותיו ובתכונתו וחסיד יתקרי. וחלקו עליו, כי אדרבא המתגבר עדיף שעושה לכבוד קונו, מה שאין כן מי שטבעו כך, אם כן במה עובד אדוניו. והביא ראייה לרמב"ם מירושלמי הנ"ל שאברהם השתבח שעשאו ליצה"ר טוב. וכתב שם - אבל באמת דאלו ואלו דברי אלקים חיים, דהתחלת האדם ודאי העיקר כחחולקים, דאם נטבע כך מבטן צדיק מה פעל, אבל כשעל ידי מלחמתו בחוקה כבשו כל כך עד שבא לבחינת דוד המלך ע"ה, ומכל שכן לבחינת אברהם, ודאי מה טוב ועדיף מהלוחם כל ימיו, והיינו כהרמב"ם. כללו של דבר דבהתחלתו קיימא לן כחחולקים, ובסופו כהרמב"ם.

ו. הגמ' שבת פז. מקשה קושיית רבנו מאי ויגד משה את דברי העם, ושם מבואר שאמר לה' שהסכימו לקבל מצות הגבלה, ואילו בפרש"י בחומש עפ"י המכילתא מבואר שאמר לה' שאמרו רצוננו לראות את מלכנו ולשמע ממנו, ורבנו שמבאר שטענו על הבחירה, זה כבר פירוש שלישי שאמר לה' טענה על עצמו, דהיינו לא את דברי העם, אלא כדברי העם. ועכ"פ מבואר בפרש"י עפ"י המכילתא (בחדוש, סוף פ"ב)²⁷ שלכתחילה התכוון הקב"ה לומר עשרת הדברות למשה רבנו ורק בגלל בקשת העם רצוננו לשמוע ממלכנו ולראותו, הקב"ה אמר את עשרת הדברות לעם ישראל. ועיין מהר"ל²⁸ שפירש שלא בגלל בקשת העם חזר בו לדבר אליהם אלא לכתחילה כך התכוון. נמצא לכ"ע היפך דעת רבנו שעם ישראל ביקש שהקב"ה ידבר אל משה ולא אליהם²⁹. ראה תשובת הרדב"ז לקמן.

ז. ה' אומר למשה אני אדבר את עשרת הדברות רק עמך לבד, כמ"ש אנכי ה' אלקיך וכו' ולא לנוכח ישראל – צ"ע איך אפשר לפרש שהקב"ה דיבר אל משה וישראל היו שומעים, שהרי כלשון שנאמר בתורה לענין ישראל (דברים ה' ד') 'פנים בפנים דבר ה' עמכם', נאמר גם למשה (שמות לג יא) 'ודבר ה' אל משה פנים אל פנים' ומשמע שאין הפרש ביניהם. כך הקשה השואל את הרדב"ז עיין שו"ת רדב"ז (ח"ב ס"י תתיז) שנשאל בביאור דברי הגמרא מכות כד. שכיון שכנ"ל א"א לומר שהקב"ה דיבר רק אל משה והעם שמע, וא"כ נמצא שישראל זכו למדרגת משה. ויש לתמוה איך יתכן שכל ישראל היו במדרגה של משה רבינו, הרי אפילו שאר הנביאים לא הגיעו למדרגה זו. והשיב הרדב"ז שאכן מדברי הרמב"ם משמע ששמעו מה שאמר הקב"ה למשה, אלא שתמוה הוא כתמיהת השואל שלשון פנים בפנים לא משמע כן, וגם שאם כן אין חילוק בין שתי דברות הראשונות לשאר הדברות, שגם בשאר הדברות נאמר (דברים ה' ה') 'אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה', ומשמע ששמעו את דברי ה' למשה. ועוד הוכיח ששמעו מפי הקב"ה ממש ממה שנאמר (שמות כ' טו) 'דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות' ומשמע שדיבר הקב"ה עמם ולא ששמעו מה שדיבר עם משה. ולכן ביאר הרדב"ז שכל ישראל שמעו שתי דברות הראשונות מפי הקב"ה ממש, ואמנם לא הגיעו למדרגתו של משה רבינו, אלא שלזמן מועט זכו למדרגה זו אע"פ שלא היו נביאים, ומצאנו כמו כן בני אדם שזכו לראות את המלאכים אע"פ שלא היו במדרגת הנבואה (ודבר זה נקרא אצל בעלי הסוד גלוי עינים), וכמו שזכו לראות את הקולות שהוא דבר שאינו בשכל האנושי לראות דבר הנשמע, והיינו שהקול שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מצטייר באויר והיו רואים אותו בעין. (מתיבתא מכות כד. ילקוט ביאורים סוף עמ' שלה)

ח. בגמרא כל עליותיו של משה להר בהשכמה היו. ומבואר שכדי לומר דברי העם לה' היה מחכה להשכמה ועולה להר, וכדי להשיב דברי ה' להעם היה יורד. נמצא שהיו ג' עליות להר: אחת בפסוק ג' ומשה עלה (בב' סיון). ושניה בפסוק ח' וישב משה (ג' סיון). ושלישית בפסוק ט' ויגד משה (ד' סיון), ובאותו יום ירד להזהיר את ישראל על הפרישה ג' ימים ה' ו' ז' בסיון. ולפ"ז שכשרבנו מפרש שויגד משה את דברי העם אל ה', הם המשך דברי משה להקב"ה בעליה השניה (ג' סיון), ולא שירד בינתים, נמצא שחסר ירידה ועליה אחת. ונשאר בהר לילה וירד בד' סיון כמבואר בפסוק יד 'וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם'. דהיינו לפי הגמ' פסוק ט' ויגד משה את דברי העם לה'. היא בעלות משה להר, שבהכרח קדם לה ירידה של משה מההר, שאז ציוה את ישראל על מצוות הגבלה ושמע מהעם הסכמתם להגבלה, ועלה לומר זאת להקב"ה. וכן לפרש"י על החומש ויגד משה את דברי העם אל ה', היה בעלות משה להר בד' סיון (פרש"י פסוק ט'). אחרי שירד לומר לעם שבמתן תורה לא ידבר אליהם אלא רק אל משה והם ישמעו, והעם סירב לזה, ומשה עלה להר למחרת בהשכמה לומר לה' שהעם אומר רצוננו לראות את מלכנו. אבל לביאור רבנו שויגד משה את דברי העם אל ה', הם המשך דברי משה, נמצא לפ"ז שמשו רבנו עלה להר רק שתי פעמים. וצ"ע. אמנם זו שיטת רש"י אבל רוב המפרשים פרשו שבדיבור ויגד וכו', לא ירד ועלה, אלא רק אמר את דברי העם שכבר שמע לפני כן ועדיין לא אמר להקב"ה. ראה מעם לועז, ופסיקתא זוטרתא (שמות יט ט) ופי' הטור הארוך.

ט. בשבת פז. מקשה הגמ' מאי דרש? ומתרצת שדרש את הפסוק 'וקדשתם היום ומחר' משמע היום כמחר וצ"ע א"כ מאי מדעתו? הרי זה מדרשה ולא מדעתו? כיון שדרש היקש מחר להיום הרי זה כמו שהקב"ה ציווה אותו כך (כך הקשו התוס' ורמב"ן ריטב"א ור"ן). ולכאורה צ"ל שאינה דרשה גמורה. ואמנם כך תירצו התוס' ורמב"ן. ועיין ה' ביאורים בזה במתיבתא שבת פז. בילקוט ביאורים שם עמ' קכג (נמצא בהוספת שבסוף התורה).

י. משה הוסיף יום אחד מדעתו – צ"ע הרי היה מוכרח להוסיף דאי לאו הכי היו הנשים טמאות בזמן מתן תורה, וכדי שתהינה טהורות סבר שצריך לזה שש עונות פרישה. (וכמו שנפסק בש"ע)

²⁷ משכיל לדוד על רש"י (שמות יט ט) – את דברי וכו' אינו דומה השומע וכו' רצוננו לראות וכו'. ז"ל המכילתא אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו לא דומה שומע מפי פדגוג לשומע מפי המלך וכו' דבר אחר אמרו רצוננו לראות את מלכנו אינו דומה שומע לרואה וכו' נמצא לפ"ז שרש"י ז"ל הרכיב ב' פירושים כא' ולא ידעתי למה לא העיר הרא"ם ז"ל בזה:

²⁸ גור אריה על רש"י (שמות יט ט) – [יד] רצוננו לראות את מלכנו. והא דלא כתב תשובה זאת בתורה, מפני שהקב"ה אמר להם "הנה אנוכי בא אליך בעב הענן וגומר", ואם כן אמר להם שיבוא וידבר עמם, ולא היה תשובתם רק הסכמה רצוננו לראות את מלכנו. ולא דמיא לתשובה דלעיל (פסוק ח). דהיה הקב"ה שואל אותם אם יקבלו התורה אם לאו (פסוק ה), והוצרכו להשיב "נעשה ונשמע, אבל כאן לא היה צריך רק שלא ימאנו ויאמרו שאל ידבר הקב"ה עמם, ואין כאן שום חידוש, לכך לא נכתב תשובתן:

²⁹ ראה בזה עומקא דפרשה רמת שלמה יתרו תשעב מאמרו של הרב דב גדליה דרקסלר. ועיי"ש שפרש"י על פסוק י' ויאמר ה' אל משה לך אך העם וכו' – א"כ שמזיקין לדבר עמם לך אל העם: לא נמצא בגרסת המהר"ל וכן בכמה כתבי יד.

יא. צ"ע הרי אפילו אומר לך על שמאל שהוא ימין ועל שמאל שהוא ימין/טו, וכאן הקב"ה בעצמו ציוה את משה רבנו "היום ומחר", ומדוע לא קיבל משה רבנו את דבר ה' כפשוטו, אע"פ שבאופן כזה כנראה יקבלו את התורה בטומאה? ממה הבין משה שמוטר לו לעשות הפך דבר ה' אפילו בדבר המפורש שנאמר לו? נראה לפי ביאור רבנו, שמשה רבנו טען על הבחירה שלו, ותשובת ה' ית' לך אל העם וקדשתם. נמצא שזו התשובה על הבחירה שלו, דהיינו שבצווי שלו לישראל היו נכונים ליום השלישי נמצאת הבחירה שלו, ועל כן ציווה להם היו נכונים ליום הרביעי, ולא לשלישי. ואע"פ"כ חיפש לזה רמז בדברי ה' ומצא ב"היום ומחר" היום כמחר.

יב. צ"ע בשלמא בעניין פרישת ישראל הבין משה מדברי ה' שהשאיר לו הקב"ה מקום לשנות. אבל הגמ' אומרת ג' דברים שינה משה והקב"ה הסכים עמו. דהיינו גם שפירש מאשתו בלא הסכמתה וגם שיבר את הלוחות. וצ"ע היכן מצא רמז לשני הדברים הנוספים. גם צ"ע מדוע לא אמרו שגם בנקמה במדין, שינה מהציווי והסכימה דעתו ית' לכך. שהרי הקב"ה ציווה אותו "נקום" משמע אתה בעצמך, והוא שלח את פנחס. וראיתי מפרשים/טו שלמד מג' מכות ראשונות שציוה לאהרן ולא לו כי היה חייב בהכרת הטוב ליאור ולאדמת מצרים, הכי נמי חייב הכרת הטוב למדיין אליה ברח מפרעה ומצא את זיווגו. אבל לביאור רבנו צ"ע כיון שנצטווה בפירוש "נקום נקמת בני" מאת המדיינים כיצד היתה לו בחירה לשנות ולצוות לפנחס. ואולי שכח המשלח בשליח, נחשב כמו הוא בעצמו, ואע"פ שזה רק כמו, (כי מצווה בו יותר מבשלוחו כמבואר בקדושין מא.) אבל הכרת הטוב הכריעה, שזו כוונת הקב"ה בפנמיות כוונתו.

יג. משה הוסיף יום אחד מדעתו – כל הסיבה שהוסיף יום אחד מדעתו כיון שעל מצוה ששמע מהקב"ה בעצמו אין לו בחירה לעבור, על כן הבין שבדבר הזה שנצטווה עתה יש מקום לבחירתו ועל כן הוסיף יום אחד מדעתו, וצ"ע הרי להוסיף עוד יום זה לאו מפורש בתורה כמ"ש בדברים פרק יג (א) אַתְּ כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא תִסְּפוּ עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ: ואיך היתה לו בחירה לעבור עליו? ואע"פ שלא נצטווה עדין, אבל הקב"ה פירש לו "היום ומחר" וגם אם רמז לו שכאן הבחירה שלו, אבל כיון שצווי מבטל בחירה, מה הועיל הרמז הרי נתבטלה הבחירה?

יד. הבחירה של משה רבנו להוסיף יום מדעתו – צ"ע בשמות פ"ג/טו שבעה ימים מצוה הקב"ה את משה לילך לגאול את ישראל כמ"ש פסוק י' "לכה ואשלחך" וראה העמק דבר/י לכה פי' רק אתה ולא אחר. ושוב בפסוק טז "לך ואספת את זקני ישראל וכו'". ושוב בפרק ד' פסוק יב "ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך וכו'" ומשה מסרב ואומר (שם פסוק יג) "שלח נא ביד תשלח". וכתוב (שם פסוק יד) ויחר אף ה' במשה. היתכן שהיתה למשה רבנו בחירה לטרב לדבר שהקב"ה מצווה אותו? ראה אור החיים שם פסוק י"ב/כא לכה אם אתה חפץ. אבל צ"ע הרי חזר לשלחו עוד ב"פ לפחות, ושבעה ימים מצווה ובסוף כועס עליו, ואם כדברי האור החיים מדוע ויחר אפוי. וראה מדרש תנחומא ויקרא ג' עה"פ שלח נא ביד תשלח – כל הבורח מן השררה השררה רודפת אחריו. ושם חיי שרה ה' אומר המדרש שיונה הנביא למד ממשה רבנו לטרב לשליחות הנבואה על נינוה. נמצא מבואר שהמדרש משבח את משה

טו כמבואר בספרי פרשת משפטים פסקא יא ובפרש"י דברים יז ועיין תורה קכג ובמ"מ שם

י' במדבר פרק לא (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) נָקֶם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תִּאֶסֶף אֶל עַמִּיךָ:.....(ו) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלְךָ לַמִּטָּה לְצַבָּא אֹתָם וְאֵת פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לְצַבָּא וְכֹלֵי הַקָּדָשׁ וְהַצִּצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְיָדוֹ:

י"ב עיין עולמות שיעור 478 הכרת הטוב – רבי חיים שמואלביץ (שיחות מוסר תשלב מאמר לב) ומו"ר רבי שמחה זיסל ברוידא (ראש ישיבת חברון שם דרך חמש דברים חלק המאמרים מאמר י') הוסיפו בביאור בדברים, עד כמה מחייבת הכרת הטוב, שהרי הקב"ה ציווה למשה רבנו לנקום במדין, ואמרו חז"ל כי משה רבנו הבין שאין הכוונה בציווי שיבצע את הנקמה בעצמו, שהרי לא יתכן שיוכל לעשות זאת מפאת חיובו בהכרת הטוב כלפי המדיינים שעשו לו טובה בשעה ששהה אצלם כשנמלט מפרעה – אלא הכוונה שעליו לנקום על ידי שליח. ומשה רבנו למד זאת ממכות מצרים, שהקב"ה לא הביא את ג' המכות הראשונות (דם, צפרדע, כינים) על ידו אלא על ידי אהרן, כי למשה רבנו היה הכרת הטוב ליאור ולאדמת מצרים שניצול בעזרתם, והכרת הטוב מחייבת. כדברי מו"ר הגרש"ז ברוידא: "הדברים מופלאים, גם אם היה למשה רבנו טעם מוצדק מדוע לא נקם בעצמו את נקמת ה' במדין ושלח את פנחס במקומו, אולם עדיין יקשה היאך העז לסטות מציווי ה' המפורש "נקום", שפירושו הפשוט שניקום בעצמו. ונלמד מכאן, שמשה רבנו בגודל טוהר נפשו במידת הכרת הטוב הבין ללא כל ספק כי פירוש הציווי "נקום" עניינו על ידי שליח בדוקא ואיננו יכול להתפרש על עצמו שניקום הוא, ופירוש "נקום" הכוונה שהוא המצווה בנקמה זאת אך יעשה אותה על ידי שליח".

י"ט שמות פרק ג (י) וְעַתָּה לְכֶּה וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל פְּרַעֲה וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם:

וראה חיד"א נחל קדומים שם – ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. מילת לכה מורה שילך מעצמו בלתי שישלחנו הש"י ומילת ואשלחך יורה הפך מזה. אבל הענין כי הקב"ה היה שולחו בשליחות זה ויש בו רעה שהיא טובה כי ע"י שליחות זה כתוב תכבד העבודה וגו' והטובה באה באחרונה שיצאו ממצרים. ומצינו כי אע"פ שהכל בא מאתו ית' אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה ולכן בבחינת הרע הנמשך בשליחות אמר לכה מעצמך ובבחינת הטוב שאני עתיד לגואלם ואשלחך. רבינו האר"י זצ"ל:

כ' העמק דבר (י) ועתה לכה. הזמינה עצמך. וכבר נתבאר בירושל' סוכה פ"ד וברבה שמות פ"ג. ויקרא פ"א. לכה וודאית. פי' משום דלך מיבעי. אלא דיוק תיבת לכה. דוקא לך. ואם אין אתה לא יהיה אחר וזולתך:

כ"א אור החיים (שמות ג י) – עוד ירצה על דרך אומרם (מכות י') בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, לזה אמר אליו "לכה" פירוש אם אתה חפץ במצוה זו ללכת אז אני אשלים חפצך ואשלחך, ומזה אתה למד שאם הוא ימאס מהלך לא ישלחנו ואולי כי לזה היה משה משיב בטענות, כיון שלא ראה דבר מלך שלטון אלא אם ירצה, היה מגלה דעתו כי יש לו טענות מונעות, והיה ה' משיבו על כל טענה וטענה, כדי שילך מדעתו ורצונו כאשר אבאר בסמוך:

שמסרב לשררה, ומשמע שגם את יונה הנביא, שגם עליו יש קושיא כנ"ל, כיצד היה לו בחירה לסרב לשליחות שנצטווה מהקב"ה להנבא אל ניווה עד שהעניש אותו על סירובו. ואולי שאני שררה וכן"ל בתורה יח. וצ"ע.

טו. הבחירה של משה רבנו להוסיף יום מדעתו – צ"ע א"כ כיצד טעה ואמר למה הרעות לעם הזה, וכיצד חטא במי מריבה, וכיצד כעס על בימי המילואים על שלא נאכל קרבן. ראה במפרשים שמשה רבנו טען מדוע הרעות להם ע"י ששלחת אותי, דקימ"ל מגלגלין חובה ע"י חייב. ועוד שהצטער בצערם ואין אדם נתפס על צערו. ובמי מריבה נבשל בכעס, ע"כ טעה והשתמש במטה זכויותיו להכות בסלע עליון במקום להסיר את הרע של העדה כמבואר בתורה כ'. וצ"ע בעניין כעס האם דומה למצווה? שכמו שאין בחירה על מצווה כך אין בחירה על כעס, כיון שהוא נגד רצונו ית'. מאידך כיון שהמדות הן תחת המצוות ויסוד להן כמבואר בשערי קדושה למהר"ח. וכן מצינו מחלוקת אחרונים^{כז} עם יש לפני עור במדות. ולמ"ד שאין לפני עור במדות נמצא שהערבות של ישראל אחד לשני היא רק במצוות ולא במדות. נמצא שיש חילוק גדול בין המדות למצוות. ואולי על מדות יש תמיד בחירה. וצ"ע/כז

טז. משה הוסיף יום אחד מדעתו – צ"ע הרי הדעה שהוסיף יום אחד מדעתו היא דעת יחיד, דעתו של רבי יוסי וחכמים חולקים (שבת פז.). ראה לקמן בהקדמה תירוץ המגן אברהם, שבש"ע נפסק שלטהרת האשה צריך הפרשה שש עונות, וזה לחומרה כרבי יוסי.

יז. משה הוסיף יום אחד מדעתו – בגמ' שבת פז. היא דעת רבי יוסי שסבר שתורה ניתנה בשבת שחל בו' סיון, וצ"ע (ראה תוס' ע"ז ג. ד"ה יום) מהגמרא שבת פח. ו^{כח} שברייאת העולם היתה על תנאי שיקבלו ישראל את התורה ביום השישי בסיון. התוס' תרצו שם וי"ל דיומא קמא לא אמר להו מידי משום חולשא דאורחא א"נ היתה ראויה לינתן בששי אלא שהוסיף משה יום אחד מדעתו: (וראה מתיבתא שם בילקוט ביאורים עמ' קמג עור ג' תרצ"ב)

יח. ואם לא היה מוסיף יום אחד, לא היה מקבל את התורה – צ"ע הרי הגמרא אומרת והסכים הקב"ה על ידו. משמע שאדרבה אם לא היה מוסיף בוודאי היו מקבלים את התורה, והחידוש שאע"פ שהוסיף יום וגרם לשכינה לאחור, הסכים הקב"ה לזה ואיחר כדעת משה. נראה דעת רבנו שאע"פ שלשון הגמ' הסכים, אין זה כפשוטו דנמצא שתחילה סבר יומים והתחרט והסכים לג', ובוודאי אין הקב"ה מתחרט שהרי הוא מעל הזמן. וגם משה לא שינה מדעתו אלא מדיבורו של הקב"ה אבל דעתו ית' היתה מתחילה על יום הרביעי לפרישה, אע"פ שציוה היו נכונים ליום השלישי.

יט. כיון שמשה רבנו ציוה לנו את התורה שהוא קיבל במתן תורה, שעל כן היא נקראת (יהושע ח לא לב)/כ"ה "תורת משה" וכמ"ש "תורה ציוה לנו משה" נמצא כל המצוות הן דרבנן. מדוע יש חילוק בין עונש על מצווה דאורייתא למצווה דרבנן? משה שליח ה' היה וכח המשלח בשליח.

כ. משמע מדברי רבנו כאן שמשה הוסיף יום אחד מדעתו כיון שהבין מתשובת הקב"ה שכאן נמצאת הבחירה שלו, שהרי על זה טען, והשיב לו "לך אל העם וקדשתם". וצ"ע הרי מבואר בשבת פז. שגם שבירת הלוחות ושפרש מאשתו עשה מדעתו, ומזהיכן למד שם לעשות זאת, לעבור על דבר ה' אולי כיון שהיו אח"כ, נמצא שכשהבין שבחירתו להוסיף יום אחד מדעתו הבין שגם על הפרישה מאשתו ושבירת הלוחות יש לו בחירה כזו. אבל

^{כז} האחרונים נחלקו אם שייך לפני עיוור במידות. עיין שו"ת תורה לישמה סימן שע שהוכיח מקדושין לב. וכי הא דרבה בר רב הונא דרב הונא קרע שיראי באנפי רבה בריה אמר איחוי אי רתח אי לא רתח ודלמא רתח וקעבר אלפני עור לא תתן מכשול דמחיל ליה ליקריה דצ"ע אמנם ניצל מלעבור על כבוד אב אבל נבשל בכעס עצמו אלא מכאן שאין לפני עיוור בכעס. ובספר חובת אדם בעולמו כתב שכן יש להוכיח דעת הגר"י סלנט באור ישראל ממה שכתב שאע"פ שצריך לברוח מכבוד יש מצוה לכבוד. עוד עיין אורחות צדיקים הובא בראשית חכמה כשתרצה להתחבר לאדם הכעיסהו ואם יודה לך האמת בשעת כעסו התחבר לו ואם לאו לאו. משמע שלא חששו ללפני עיוור. לעומת זה עיין פלא יועץ ערך הילול שהמשבח את חבירו באופן שיכול להביאו לגאווה עובר על לפני עיוור, צ"ע. (בספר חובת אדם בעולמו הנ"ל כתב ליישב שאין מחלוקת והגר"ס דיבר שמכבדו באופן שלא מחוייב שיתגאה ע"י, אבל הפלא יועץ דיבר באופן שבודאי יתגאה כגון שיודע בו שרודף כבוד. ועיין תורה ד' אות ז' שלא צריך להגיע לרודף כבוד אלא כל אחד זה מן הנמנע שלא יבוא לגאות כשמשבחים אותו. ועיין ערובין יח: שאין אומרים כל שבחו בפניו ופירש מהרש"א שמה יתגאה דלא כפרש"י שנראה כמחניף וכן איתא בב"ר לב ג' ומהר"ו שם פירש כהמהרש"א הנ"ל משום גאווה והעץ יוסף כפרש"י. ולבאורה אפ"ל שנחלקו בזה בעצמו אם יש לפני עיוור במידות. עוד אריכות בזה עיין ספר אדרת תפארת (לר' אברהם דורי) ח"ה סימן סב בעיקר בסופו.

^{כח} גם ידוע שאין מדה רעה אלא מידה נפולה. וראה תורה עב משמע שיעצה"ר הגשמי הוא מחמת חוסר תיקון המדות ואילו יצה"ר מלאך קדוש הוא מי שכבר תיקון מדותיו ויצה"ר שלו הוא המתקת הדין. ולפ"ז משה רבנו דכתיב ביה ויקצף משה לא כעס מצד התפרצות הכבוד הכועס שהם דמים עכורים, אלא מחמת שטעה שכאן צריך להראות כעס, ובאמת לא היה צריך להראות כעס, ובאמת לפי מדרגתו לא התקיים בו טורף נפשו באפו, אלא רק שבאותה שעה לא היה ראוי לנבואה, כי אין נבואה אלא מתוך שמחה.

^{כט} שבת דף פח. אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה ולמה יראה כדריש לקיש דאמר ריש לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השישי ה"א יתירה למה לי מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו:

^ל וכן יהושע פרק כג ו', ומלכים ב יד ו', ושם כג כה, וראה מלאכי ג' כב – וְזָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחָרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֲקִים וּמְשֻׁפְטִים: וראה נחמיה ח' א' – ...וַיֹּאמְרוּ לְעֹזְרָא הַסֹּפֵר לְהִבְיֵא אֶת סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל:

אפשר לדחות שבאמת על מצוות עונה לא נצטוו עדיין¹², ושבירת הלוחות הבין משה רבנו ממה שמבואר בירושלמי¹³ שמיד כשעשו העם את העגל חזר בו הקב"ה ולא רצה ליתן למשה את הלוחות.

כא. ברמב"ן שמות כ' ז' מבואר שתירה במקראות ומפרשים אם רק שתי דברות ראשונות שמעו ישראל מהקב"ה או את כולן, ומבאר הרמב"ן שישראל שמעו את כולם, אבל לא הבינו אלא רק את שתי הראשונות, אנכי ולא יהיה לך. וצ"ע האם א"כ על שתי מצוות אלו אין לישראל בחירה? עיין בפנים שלפי רבנו גם את אנכי ולא יהיה לך אמר הקב"ה למשה וישראל שמעו, אלא שלפי הרמב"ן שמעו בברור יותר, ונראה לומר שע"כ נרש יותר בנשמתם וכמבואר בתורה פ' שע"כ אפילו פושעי ישראל מוסרים נפשם כשרוצים להעבירם על דתם.

כב. רבנו מביא ראייה משתי דברות ראשונות "אנכי ה' אלקיך" ו"לא יהיה לך" שנאמרו בלשון נוכח, שכך גם כל הדברות נאמרו בנוכח למשה. וצ"ע כי באמת היו דברות שלא נאמרו בלשון נוכח אלא בלשון נסתר כמו שדייקו המפרשים¹⁴ (שם כ' ו') 'לא תשא את שם ה' אלהיך', ולא נאמר לא תשא 'את שמי', (ושם יא) 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים' וגו' ולא נאמר 'עשיתי את השמים'.

כג. בפסוק י' "לך אל העם וקדשתם היום ומחר" רמזו הבחירה של משה, כיון שהיא תשובה על טענתו ומה היא עלי, וא"ל הקב"ה לך אל העם וכו', ומשה הבין שאע"פ שעל עצם המצווה לקדש את העם אין לו בחירה, אבל הבחירה שלו היא להוסיף עוד יום. וצ"ע ראה רשב"ם¹⁵ שמוכיח שהדיבור הזה נאמר למשה ע"י מלאך, וא"כ גם בזה בעצם המצווה יש לו בחירה, ואיך הבין להוסיף יום?

כד. בחיי מוהר"ן קצו מבואר שבחי' הוסיף יום אחד מדעתו של משה היא עקר העבודה שיש בכל דבר מה שמניחין לאדם על הבחירה שלו, הינו שנסאר הדבר על דעתו. ואין בזה מצוה הינו שאין מצוין אותו על אותו הדבר שום מצוה, ואין אומרים לו פלל לעשות פן. רק שנסאר הדבר על דעתו שיעשה פני מה שיבחר לו. וצ"ע כי משה כן ידע מה לעשות דהיינו לקדש את ישראל היום ומחר, ועבר על דברי ה' והוסיף עוד יום. וכך גם כשיבאר את הלוחות ידע שצריך למסור אותן לישראל, ואעפ"כ עבר על מצוות ה'.

כה. בתורה ד' אות ז' מבואר שמשה רבנו נכלל באין של הקב"ה. צ"ע לכאורה לפ"ז משה רבנו מרוב ביטול והתכללות בו ית' ידע דעתו, וע"י ההתכללות בו ית' לא היה לו בחירה כלל, לא רק על מה ששמע מה', שהרי ידע גם מה שלא שמע. צ"ל שהקושיא היא התרוץ ובודאי כמה שנכלל ואפילו באין, הוא נשאר סוף והקב"ה אין סוף. ובמפלא ממך אל לחקור.

כו. מבואר שלמשה רבנו לא היתה בחירה על מה ששמע מה' ועל כן הבחירה שלו היתה לכוון לדעתו ית' גם במה שנצטווה להפך. וראה חיי מוהר"ן סימן קצו, שרבנו אמר על עצמו שגם לו אין בחירה על מה שיודע רצון ה'. משמע שאפשר לזכות לזה גם כשלא שומע את המצוות מה' ית' בעצמו. אלא רק ע"י זיכור והתכללות בו ית'. וצ"ע מבואר שם שהיה לרבנו ספק איך להתנהג אם לעסוק בהנהגה או להתבודד ולעסוק בתורה. ומשמע שם שנסאר בספק ולכאורה בדרגת משה רבנו לא היה ספק אלא נכלל בו ית' וידע רצונו מצד ההתכללות. ונראה שגם זה בכלל במפלא ממך אל תחקור.

הקדמה

כנ"ל בשיחות, שתורה זו אמר רבנו לרבי ישראל (הסבא של רבי נחמן טולטשינער), והקדים לו, כיון שאתה למדן אומר לך פירוש למדני. ואמנם כפשוטו אין בתורה זו עניין חסידות, אלא ביאור פשוט סובב על עניין אחד שהשומע מצווה מהקב"ה בעצמו אין לו בחירה לקיימה, אלא הוא מוכרח לקיים. (אע"פ שאצל רבנו זה לא שייך ובכל דבור היה עבודת ה' וחסידות וכמבואר בלק"ה שלמד מכאן על שרש הבחירה של כל אחד כנ"ל)

מדובר כאן בדברים שהיו בין ישראל להקב"ה לפני מתן תורה. דהיינו סדורים אחרונים שלפני החופה ודו שיח בין החתן והכלה ע"י משה רבנו השובבין. שהיה משה רבנו עולה להר לשמוע דבר ה', ויורד לעם לאמר להם, ושוב עולה להר לומר לה' דברי העם, וכל עליותיו בהשכמה היו.

לכל הדעות תורה ניתנה בשבת בבקר. ונחלקו רבי יוסי וחכמים איזה יום בחודש היה. שלחכמים ר"ח (א' סיון) חל ביום שני בשבת. וביום ג' (ב' סיון) אמר אתם תהיו לי ממלכת כהנים וציוה כמה דברים. וביום ד' (ג' סיון) ציוה

¹² אע"פ שנוצר בתורה בדברי לבן ליעקב (בראשית לא נ) אם תענה את בנותי. אינה מצווה לדורות אלא במתן תורה כנראה.

¹³ ירושלמי תענית דף כג. ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן הלחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה והיה משה תפיש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע כיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחטפן ממנו הוא שהכתוב משבח בסוף ואומר ולכל היד החזקה ייא שלמא על ידה דגברת עליה מינאי.

¹⁴ במתיבתא על מכות כד. בילקוט ביאורים שם עמ' שלה הערה ח' ציין לרמב"ן בפירושו על התורה (שמות כ ו ד"ה והנה) חוקוני (שם א ד"ה את), פירושי סידור התפילה לרוקח (אות לט קדיש), אור החיים (שמות שם א ד"ה אכן). ערבי נחל (ואתחנן דרוש ח' ד"ה ובוה) ובאר שבע (הוריות ת. ד"ה הגה"ה).

¹⁵ שמות פרק יט (י) ויאמר יהוה אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם: (יא) והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד יהוה לעיני כל העם על הר סיני: פרשב"ם - יש לומר ויאמר ה' של תחלת הפסוק ע"י מלאך. לכן אמר ירד ה'. ולא הקב"ה בעצמו מדלא כתיב ארד. כמו שפירשתי וה' המטיר על סדום וגו' מאת ה' מן השמים. וגם בהגדות ראשון שבפסוק גבריאל והשני הקב"ה:

על הגבלה וביום ה' (ד' סיון) ציוה על הפרישה היום ומחר, דהיינו יום חמישי ושישי (ד' וה' סיון) ומתן תורה היה בשבת בבקר (ו' סיון). שהן ארבע עונות של פרישה. ולדעתם לא הוסיף משה יום אחד מדעתו.

ורבנו נקט כדעת רבי יוסי שכיון שר"ח לדעתו חל ביום ראשון, נמצא שהפרישה היתה ביום רביעי דהיינו "היום ומחר" (ד' וה' סיון) ונשאר יום שישי (ו' סיון) בלא פרישה, שהרי לדעת כולם מתן תורה היה בשבת. על כן אמר רבי יוסי שמשא הוסיף יום אחד מדעתו דהיינו שגם ביום שישי יפרשו מנשותיהם. ולדעתו תורה ניתנה בז' סיון אחרי פרישה של שש עונות. וכן נפסק בש"ע (ויד"ס סי' קלו ס"א) שצריך לפרוש שש עונות/ל'.

התורה שלנו עוסקת בזמן שבני ישראל כבר נמצאים למרגלות הר סיני (ופסקא זוהמתם/לא"י). כשהקב"ה מבטיח להם שאם ישמעו בקולו יהיו עם סגולה וממלכת כהנים, ומצווה את משה רבנו דברים שידבר אל בני ישראל, ומשה רבנו אוסף את הזקנים ואומר להם את דברי ה', ואזי כל עם ישראל אומרים "כל אשר דיבר ה' נעשה", ומשה רבנו חוזר ואומר זאת להקב"ה. ואז הקב"ה אומר למשה הנה אנכי אדבר אליך והעם ישמע פְּדָבְרִי עִמָּךְ, וכתוב "ויגד משה את דברי העם אל ה'".^{ל"ב} וכאן לא מובן על איזה דברים הכתוב "ויגד משה" מדבר?

ובחומש פרש"י שהעם אמר למשה רבנו אין רצוננו שה' ידבר רק אליך ואנחנו נשמע ממך, אלא רצוננו לראות את מלכנו. ועל דברים אלו כתיב "ויגד משה את דברי העם לה'". וקשה, הרי הקב"ה אמר בפירוש שגם העם ישמע את הדברים שהוא ידבר אל ה', אלא רק שהדיבור לא יהיה מופנה אליהם אלא אל משה. וצ"ע ממה הם הבינו שלא ישמעו מה' אלא ממשה. (אמנם אולי אפשר לתרץ שראיית ה' רוחנית לכן היא רק כשהוא ית' מדבר אליך וצ"ע. אבל לפי ביאור רבנו אין כאן קושיא כלל.)

הגמ' בשבת פז. מקשה קושיא הנ"ל על איזה דברים של העם כתוב "ויגד משה את דברי העם אל ה'". ושם הגמ' מתרצת שמשא רבנו אמר לישראל את מצוות הגבלה שלא לעלות בהר, ו"ויגד משה לה' את דברי העם" דהיינו שקבלו עליהם שלא לעלות בהר/ל"ג.

יש כאן עוד קושי שנראה שהיה קשה לרבנו/ל"ד. שלא מובן מדוע כשהעם אומר (פסוק ח) "כל אשר דיבר ה' נעשה", הקב"ה אומר למשה אני לא אדבר אליהם, אלא אליך, והם ישמעו, אדרבה כיון שאמרו "כל אשר דיבר ה' נעשה", ראוי שידבר אליהם ממש/ל"ה.

רבנו מבאר את הדו שיח הזה בדרך חדשה משלו, שדברו כאן על עניין ביטול הבחירה. ומבאר שהכתוב (פסוק ח) "ויַעֲנֵנו כָּל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ פֶּלַא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה. זו לא הודעת הסכמה, אלא טענה. שעם ישראל טען להקב"ה אם עשרת הדברות במתן תורה יהיו דיבור אל כל אחד מישראל, נהיה מוכרחים לקיים את המצוות, ואיזה ערך יש לקיום המצוות מתוך הכרח? ועל זה כתיב "וישב משה את דברי העם אל ה'", שמשה אמר להקב"ה את דברי טענת עם ישראל.

ולפ"ז מובן מאד מה שהקב"ה השיב "הנה אנכי בא אליך" והעם רק "ישמע בדברי עמך", כי עי"ז לא תתבטל הבחירה מהם.

ועל זה כתיב "ויגד משה את דברי העם אל ה'", דהיינו שמשא רבנו לא העביר לה' את דברי העם, אלא טען על עצמו להקב"ה את מה שטענו עם ישראל, הרי אם תדבר עמי, אז ממני תתבטל הבחירה, ואיזה ערך יש לעבודת ה' מתוך אונס? על זה השיב לו הקב"ה "לך אל העם וקדשתם היום ומחר". ובזה מתורצת הקושיא השניה מדוע אחרי שאמרו "כל אשר דיבר ה' נעשה" אמר ה' אני לא אדבר אליהם אלא רק אליך והם ישמעו.

ובזה גם מובן כיצד יתכן שמשא רבנו משנה מדיבור מפורש של הקב"ה אליו. כי מתשובת ה' אליו על טענתו הנ"ל, הבין משה רבנו שכאן נמצאת הבחירה שלו, ועל כן העיז להכניס כאן את סברת עצמו, שכיון שאם ישראל

ל המגן אברהם (ש"ע או"ח ריש סימן תלד) מבאר שמעיקר הדין אנו פוסקים כרמב"ם (שאר אבות הטומאה פ"ה ה"א) שפסק, שאין צריך לפרוש אלא שלש עונות (הטעם ראה שם בסף משנה), ואם כן בשישי בסיון ניתנה תורה, ומה שכתב השו"ע שצריך לפרוש שש עונות, הוא משום שפסק רבי יוסי לחומרא. (אריכות בזה עיין בהוספות שבסוף התורה ד"ה איך אומרים בו' סיון זמן מתן תורתנו).

לא כמבואר בהגדה של פסח אילו קרבנו להר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. כי התורה היא תבלין ליצה"ר, אבל בקרבנו להר סיני, פסקא זוהמת הנחש הוא היצה"ר מישראל. ועיין תורה ז' שרק ע"י תרי"ג עצות שקבלו פסקא זוהמת הנחש מהם. ואולי הכוונה למקיפי התרי"ג מצוות שכבר האירו בקרבנם להר.

לב רש"י פרש שויגד היא בעוד עליה להר, אבל רוב המפרשים פרשו שלא ירד ועלה אלא רק אמר את דברי העם שכבר שמע לפני כן ועדיין לא אמר להקב"ה. ראה מעם לועז, ופסיקתא זוטרותא (שמות ט ט) ופי' הטור הארוך.

לג מקשים א"כ מדוע פרש"י בחומש שאמרו רצוננו לראות את מלכנו. וראיתי מתרצים שכל הסיבה למצוות הגבלה היא כיון שכל כך רצו לראות ולהתדבק בהקב"ה לכן היתה סכנה שיהרסו לעלות בהר. נמצא ששני התירוצים הם דבר אחד.

לד נראה שזה היה קשה גם לבכור שור ע"כ הפך סדר המקראות וביאר ז"ל – הנה אנכי בא אליך – כדי שיאמינו כך לעולם וידעו שאתה שלוחי. ואז הגיד משה את דברי העם אל ה', ואמר כבר הם מאמינים ואומרים "כל אשר דיבר ה' נעשה", ואז אמר הקב"ה – מאחר שהורו לעשות:

לה לעצם הקושיא אולי אפ"ל שכשאמרו ישראל כל אשר דיבר ה' נעשה, היה קצת משמעות מה שדיבר ה' ולא מה שדיבר משה, על כן השיב ה' "הנה אנכי בא אליך בעב הענן", כדי שיראו את ההבדל בינך לבינים שאתה ניגש אל הערפל ואילו להם נדמה למחיצה. עיין לקמן ברמב"ן כאן (פסוק ט) ועיין תורה קטו.

יפרשו רק יומים מנשותיהם לא יהיו טהורים במתן תורה, על כן יש לדרוש את מצות ה' "היום ומחר" היום כמחר, דהיינו להוסיף עוד יום אחד.

הבחירה של משה רבנו

עיקר המסר בתורה זו היא הבחירה של משה רבנו, דהיינו שיש צדיק שאין לו בחירה על מה שיודע שהוא רצון ה', והבחירה שלו היא רק על לבוון לרצון ה' ית' הלא ידוע לו. ונראה שיש בזה מדרגות: כי בלק^ל/ה' מבאר שכל אחד במה שאינו רצון ה' אזי הבחירה שלו דומה לבחירה של משה רבנו דהיינו לבוון לרצון ה'.

ובחי מוהר"ן סימן קצ"ז משמע שרבנו זכה למדרגת הבחירה של משה רבנו, אבל מבואר שם שהסתפק אם רצון ה' שיהיה מנהיג או שיעבוד את ה' בלא חסידים. וצ"ע לכאורה זו עדיין לו מדרגת משה רבנו.

כי בתורה שלנו מבואר שמדרגת הבחירה של משה רבנו היא שהקב"ה אמר לו "לך אל העם וקדשתם היום ומחר", והוא הבין שצריך להוסיף עוד יום וכן עשה, הרי שלא רק בוון לדעתו ית', אלא גם הבין שמותר לו לעשות הפך מצווה מפורשת מהקב"ה שצווה לפרוש שני ימים, והוא ציווה לישראל שלשה ימים. ואע"פ שזה היה לפני מתן תורה אבל צדיקים קיימו את התורה גם לפני מתן תורה, נמצא שעבר על מצווה של בל תוסיף. וזה ממה שהבין מהקב"ה שבמצווה זו של צווי ישראל לפרוש נמצאת הבחירה שלו.

וצ"ע לכאורה מצינו מדרגה גדולה יותר באדם הראשון, שנצטווה במפורש "ומעץ הדעת לא תאכל", ואעפ"כ אכל. ואמנם אפשר להתווכח על זה האם כל המעשה היה חטא ולא שייך לבחירה כלל, או שבאמת סבר שכאן טמונה הבחירה שלו. אבל נ"ל קשה מאד לומר על אדם הראשון קודם החטא ששייך אצלו חטא כזה מגושם כפי שמתואר, ואפילו לפי תורה עב שיעצה"ר של צדיקים הוא המתקת הדינים, נראה שאדם הראשון קודם החטא היה במדרגה גבוהה הרבה יותר. ובוודאי לא פחות ממדרגת משה שאע"פ שכבר תיקן את החטא, אבל עדין לא הגיע למדרגת משיח שהיא כנראה מדרגת אדם הראשון קודם החטא ממשי^ל. על כן נראה שזו היתה הבחירה שלו, שהבין שאם העולם יתוקן מיד בשבת, נמצא שנברא רק בשביל יום אחד של תיקון, והבין שכל קדושה הבאה על ידו לפי מדרגתו, זה בחי' קדושה הבאה מלמעלה^ל, ולא תיקון הבא ע"י גושי עפר קרוצי חומר, שפנימיות כוונת הבריאה הייתה שתתוקן על ידם דייקא, כמ"ש בתפילה אבית תהלה מגושי עפר. אלא שבאמת מדרגת הבחירה הזו היא נפלאות תמים דעים שאינה דומה לבחירה של משה רבנו שרק הוסיף יום, אלא בחירה לעבור עבירה ממש, על מצווה היחידה שנצטווה בפירוש^ל, וכנראה על כן אע"פ שבחר נכון, אבל כיון שהיה בדרך של עבירה על לאו, ולפי מדרגתו שכל נשמות ישראל עדיין כלולות בו, לא הועילה תשובתו^מ, לתקן החטא^מ, ואדרבה גם זה היה חלק מהבחירה שלו, שהרי אם היה מתקן בתשובתו לא הואיל כלום במה שבחר לאכול.

ומצאנו כעין זה שצדיק גדול מוכרח לעשות דבר שכביכול הוא הפך רצון ה' ורק בפנימיות הוא כן רצון ה', נמצא אע"פ שעושה רצון ה' נענש במיתה. כעין זה מסופר על האריז"ל שהיה מוכרח לגלות סוד למהרח"ו, אם מהרח"ו יבקש, וכשגילה לו נענש שהוכרח להסתלק. וכן רבנו שגילה תורות נפלאות שהיה מוכרח לגלות, אעפ"כ איבד עי"ז את בנו ואשתו ובעצמו הסתלק בקיצור ימים.

וכן בענין הבחירה של משה רבנו שבנויה על היסוד שכל מצווה ששומעים מהקב"ה בעצמו אין עליה בחירה, מצינו כעין זה, כי צ"ע (כנ"ל בקושיות) כיצד משה סרב לשליחות ה' לגאול את ישראל ויונה סרב לנבא על נינוה. אבל ראה תנחומא חיי שרה ה' שיונה למד ממש. ועיין שם ויקרא ג' שהמדרש משבח את משה על שאמר שלח נא ביד תשלח, שכל הבורח מהשררה השררה רודפת אחריו. מבואר שאע"פ שעברו על מצווה מפורשת, הבינו שיש להם בחירה לסרב, כי פנימיות כוונתו ית' היא שאדם לא יחפוץ בשררה, דייקא הוא ראוי לה. ואעפ"כ "ויחר אף ה' במשה" ונענש שאיבד את הכהונה (לדעת רבי יוסי בנבחים קב), ויונה נענש בבליעת הדג.

^ל לק"ה ברכת השחר הלכה ה אות צד – כי עקר שרש הבחירה נמשך מבחינת משה הוסיף יום אחד מדעתו המבאר על פסוק ויענו כל העם יחדיו בסימן קצ עין שם היטב והבן היטב. דהיינו שצריך להבין מדעתו מה שרצה השם יתברך קדם שניצטווה. ואפלו עבשיו שפבר נתנה תורה ויש לכל אחד בחירה פשוטו. אף על פי כן בעניני עצות איך לזכות לקיים את דברי התורה ובאיה דרך צריכין לילך. אם בדרך המחקרים וכו', אם בדרך המקבלים וכו' וכן למי להתקרב וכו' בכל זה צריך האדם להבין מעצמו.

^ל צ"ע לכאורה כך צריך להיות אבל נראה לכאורה שלמדרגתו שהיה גופו כצפורן ולא משכא דחויא כלל לא תחזור. וצ"ע.

^ל ראה תורה יט שכל תיקון הבא מלמעלה אינו שלם. ראה שם כל התורה ובעיקר בהשמטות.

^ט אע"פ שברמו רמוז בה שבע מצוות בני נח כמבואר בסנהדרין נו:

^מ היא קושיא מפורסמת מדוע לא תיקן בתשובתו את חטאו, עיין בזה מנחת אהרן וחבצלת השרון בראשית ד' טו. עייש התירוץ כולו. כי לא באתי לתרוץ זאת אלא רק לקרב לשכל מדוע נחשב לחטא גם אם זו היתה בחירתו.

^מ עיין בזה תקנת השבין לר' צדוק הכן מלובלין אות י'. ענין עבירה לישמה שאע"פ שהיא רצון ה' נענשים עליה. ומבאר בזה חטא דוד בבת שבע ע"ש. (וצ"ע אסתר ויעל ואולי הצלת ישראל שאני)

אבל עיין תורה יח/מב²¹ שם מבואר ש"ויחר אף ה' במשה" אין הכוונה שה' ית' כעס על משה, אלא הכוונה לכעס של רגע שיש בכל יום, כמ"ש כי רגע באפו, הכעס הזה גורם לצדיקים להרגיש אינם ראויים להנהיג את ישראל. ובאמת פנימיות רצונו שדייקא זה שמקטין עצמו ואינו חפץ בשררה הוא הראוי לה. ועל כן הבינו שכאן יש להם בחירה, כי אע"פ שציוה להם לקבל שררה ידעו שפנימיות רצונו שלא יחפצו בה בשום אופן, אפילו אם יענשו על כך.

ועדיין צ"ע כיצד היתה למשה בחירה לעבור על דבר ה' "היום ומחר" ולהוסיף יום אחד מדעתו, כי אפילו אם נבאר שכיון שמצווה זו נאמרה כתשובה על טענת משה אם תצווה אותי לא תהיה לי בחירה, ועל זה דייקא השיב לו הקב"ה "לך אל העם וקדשתם", נמצא כאומר לו איני מצווך בצווי גמור אלא משאיר לך פתח בחירה. עדיין יש לדון ביסוד הזה, המתחדש כאן, שמצוות ה' מבטלת בחירה, מדוע? האם כיון ש"הוא אמר ויהי" (תהלים לג ט) דהיינו שדיבורו ית' פועל מציאות, כמו בבריאת העולם, או שמרוב התפעלות נחקק הציווי בנשמת האדם ומכריח אותו לקיים. או אולי סיבה אחרת. כך או כך צ"ע מדוע לא עשה כן במתן תורה, ונראה שבאמת הקב"ה רק רמוז לו לחפש בצווי בעצמו פתח לשנות, ועל כן רק ע"י שדרש היום כמחר, הוסיף יום אחד מדעתו אלא שבלא הרמז לזה, היה צריך לקבל את הצווי היום מחר כפשוטו, אע"פ שידע שע"ז הנשים לא היו מוכנות לקבלת תורה, כמבואר בספרי אפילו אומר לך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל.

עוד נראה שמתחדש כאן ממה שטען משה רבנו שלא רוצה שתבטל הבחירה שלו על קיום המצוות. שלכאורה זה שלא כדעת הרמב"ם שכתב מי שאינו מתאוה כלל, אין לו שום נטיה אל הרע הוא עדיף, כי הוא השלם במדותיו ובתכונתו וחסיד יתקרי'. (הובא בישמח משה על הפטרת ראה) וראה שם בשם הבינה לעתים לרבי עזרא פיגו שהיא מחלוקת קדמונים, כי חלקו על הרמב"ם שא"כ כיצד יכבד את קונו? וכתב הישמח משה לישב שבתחילה טוב שיש יצה"ר אבל לבסוף אחרי שלחם בו והכניעו טוב לו שהרגו. וצ"ע לכאורה כאן מחדש רבנו שגם צדיק כמשה רבנו שכל חייו לחם ביצה"ר וזכה למדרגות עצומות אע"כ לא חפץ בביטול הבחירה. וצ"ע אם יש חילוק בין ביטול הבחירה לביטול היצה"ר וצ"ע.

אבל עיין תורה ו' סוף אות ב' – שמי שמכניע את יצרו הרע אזי הקב"ה מסייע לו והורגו ליצה"ר ועליו נאמר זוכח תודה יכבדנני שנאמר על זביחת היצה"ר. מבואר שאדרבה זביחת היצה"ר היא עיקר כבוד ה', כדעת הרמב"ם. וביאור הישמח משה הנ"ל. ועיין תורה עב שם מבואר שגם הזוכח את יצרו הכוונה ליצה"ר, הגשמי אבל עדיין יש לו יצה"ר מלאך קדוש שהוא יצה"ר של המתקת הדינים (ודחיית השעה) וגם הוא יצה"ר גדול של צדיקים ובו נכשל דוד המלך. ונראה שלזה כוון גם הישמח משה. אבל ביטול הבחירה מסתמא הכוונה שגם יצה"ר של המתקת הדינים אין לו על כן סרב לו משה רבנו. אלא שעדיין נשאר קשה הרי אברהם אבינו הפך את יצרו לטוב עד שאיבריו רצו למצווה מעצמם וא"כ במה כיבד את הקב"ה אחרי שהפך את יצרו לטוב. האם רק בזה שזכה לזה ע"י שפעם היה לו יצה"ר ונלחם בו? על כן נ"ל שעדיין אפשר שרבנו מחדש כאן שאע"פ שהירושלמי נראה כמשבח את אברהם אבל משה רבנו לא חפץ בזה כי זה כביטול הבחירה וצ"ע.

עד כאן ההקדמה

תורה קצ [מג]

מדברת על הסדורים אחרונים לפני החופה, (דהיינו מתן תורה) החתן אומר לכלה ע"י השושבין אם תשמעי בקולי אעשך נסיכה, והיא משיבה ע"י השושבין, כל שתצווה אותי בלי שום מניעות אעשה, אבל אין זה כבודך שאכבד אותך מאונס. ומשיב לה החתן על כן אומר לך רצוני ע"י שאצווה את השושבין ואת תשמעי, והיא משיבה רצוני לראותך לא ע"י סרטור, והוא מצווה לה השמרי מלעלות בהר. ואזי השושבין טוען אם תצווה אותי, איך אני אכבד אותך הרי כל מעשי יהיו מאונס. ואז מצווה אותו חתן לך תכין את הכלה לחופה בעוד שני ימים, והשושבין

²¹ ראה תורה יח אות ב' – כי זה שהצדיק בורח מהשררה והכבוד ואינו רוצה להנהיג את העולם, זאת המחשבה בא להם מבחינת הסתרת פני השם, על ידי מעוט אמונה שיש בישראל, כי לפי רב הכפירה, חס ושלו, כן הסתרת פני השם, ואין רוצה להנהיג אותם. והסתרה הזאת היא בחינות כעסו וחרון אפו, הבא על ידי עבודת אלילים, כמאמר: כל זמן שיש עבודת אלילים בעולם, חרון אף בעולם (ספרי פרשת ראה). ואפילו כשאין עבודת אלילים בעולם, אלא שהאמונה אין כל כך בשלמות, אז גם כן חרון אף והסתרתו לפי התמעטות האמונה. ומחמת שחרון אפו כרגע, כמו שכתוב (תהלים ל): "כי רגע באפו", על ידי זה אין נרגש, אלא כשיש עבודת אלילים בעולם; אבל בלא עבודת אלילים, אלא בחסרון משלמות אמונה, אזי בודאי אינו נרגש מעט חרון אף שבחלק הרגע, ואין ניכר הסתרת פני השם. אבל ההשתלשלות של חרון אף כשבא להצדיקים, אזי מסתירים פניהם מהעולם ואינם רוצים להנהיג את העולם. ומחמת שהחרון אף הוא מעט מן המעט מחלק הרגע, על ידי זה אינם תולים הסתרת פניהם ברגז, אלא תולים הסתרת פניהם בקטנותם, ועושים עצמן כשירים ואומרים שאינם ראויין להנהיג העולם. ובאמת גם הם אינם יודעים ומרגישים את חרון אף, כי הוא מעט מן המעט. וזהו: כשהקטין משה את עצמו מליך למצרים ולהיות מנהיג, אמר (שמות ג): "מי אנכי כי אלך אל פרעה", ושאר דבריו – כתוב (שם ד): "ויחר אף ה' במשה", פרוש: זאת ההקטנה שלא רצה להיות מנהיג, זה מחמת שנשתלשל בו חרון אף ה' כנ"ל.

²² לא ידוע מתי והיכן נאמרה תורה זו ועיין שיחה הקטורה לה בחיי מוהר"ן סיטן קצו ועיין לקו"ה שבת ז, נ; מובא בשיש"ק ח"א, סעיף מב. ועיין אבני"ה ברול מובא בשיש"ק ח"א, סעיף תשו. ועיין שיש"ק ח"ו, סעיף שלד.

מבין א"כ כנראה זו הבחירה שלי שבה אכבד אותו, ועל כן מוסיף יום אחד מדעתו ומכין את הכלה לחופה שלשה ימים. ואמנם גם החתן מגיע אחרי ג' ימים ביום הרביעי, כי כך היתה כוונתו מתחילה.

וזהו (שמות יט) ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ; ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל: ויבא משה ויקרא לוקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו יהוה: ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה, וישב משה את דברי העם אל ה', ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך וכו' ויגד משה את דברי העם אל ה'.

והוא תמוה ונפלא מאד, כי מה הם דברי העם שנית, שעליהם נאמר ויגד משה את דברי העם, כי לא נמצא בכתוב שום מענה ודברים שהשיבוהו העם שנית אחר מענה הראשון כל אשר דבר וכו'. ומה זה שוב ויגד משה את דברי העם אל ה'. [מה"ל/מ"ו]

אך דע, כי ישראל טענו ואמרו על מה שאמר להם משה לקבל את התורה, ענו הם כל אשר דבר ה' מנעשה, כלומר כל אשר ידבר ה' אנו מוכרחים לעשות, כי מאחר שיצא הדיבור מפי ה' לעשות זאת המצוה, הרי אין שום בחירה, והרי אנו מוכרחים במעשינו, וזה כל אשר דבר ה' נעשה בוודאי,

מ"ד שמות פרק יט (א) בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני: (ב) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר: (ג) ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו יהוה מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל: (ד) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל: (ז) ויבא משה ויקרא לוקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו יהוה: (ח) ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר יהוה נעשה וישב משה את דברי העם אל יהוה: (ט) ויאמר יהוה אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל יהוה: (י) ויאמר יהוה אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם: (יא) והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד יהוה לעיני כל העם על הר סיני: (יב) והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת: (יג) לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה במשף היבל המה יעלו בהר: (יד) וירד משה מן ההר אל העם ויכבסו שמלתם: (טו) ויאמר אל העם היו נכנים לשלש ימים אל תגשו אל אשה:

רש"י – ויגד משה וגו' – ביום המחרת שהוא רביעי לחודש: את דברי העם וגו' – תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו:

משכיל לדוד (ט) את דברי וכו' אינו דומה השומע וכו' רצוננו לראות וכו'. ז"ל המכילתא אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו לא דומה שומע מפי פדגוג לשומע מפי המלך וכו' דבר אחר אמרו רצוננו לראות את מלכנו אינו דומה שומע לראות וכו' נמצא לפ"ז שרש"י ז"ל הרכיב ב' פירושים כא' ולא ידעתי למה לא העיר הרא"ם ז"ל בזה:

מ"ה וכן הקטו בשבת פו.

מ"ו שבת דף פז. – ת"ש שלישי שלישי בחדש ושלשי בשבת קשיא לרבנן אמרי לך רבנן הא מני ר' יוסי היא שלישי למאי לכדתניא (שמות יט-ח) וישב משה את דברי העם אל ה', וכתוב ויגד משה את דברי העם אל ה', מה אמר לו הקב"ה למשה? ומה אמר להם משה לישראל? ומה אמרו ישראל למשה? ומה השיב משה לפני הגבורה? זו מצות הגבלה דברי ר' יוסי בר יהודה, רבי אומר בתחילה פירש עונשה דכתיב "וישב משה" דברים שמשבבין דעתו של אדם, ולבסוף פירש מתן שכרה דכתיב "ויגד משה" דברים שמושבין לבו של אדם באגדה, ואיכא דאמרי בתחילה פירש מתן שכרה דכתיב "וישב משה" דברים שמשבבין דעתו של אדם, ולבסוף פירש עונשה דכתיב "ויגד משה" דברים שקשין לאדם כגידין.

פרש"י – ת"ש. דתניא בברייתא הכי שלישי שלישי בחדש היה שלישי בשבת היה ולקמן בעי שלישי קמא למאי ע"כ במילתא דשלישי קמייירי וקאמר. עלה שלישי זה שלישי בחדש: קשיא לרבנן. דשמעין בחד בשבא איקבע ירחא א"כ על כרחך בתרי בשבת אמר ואתם תהיו בתלתא הגבלה בארבעה פרישה ובשביעי נתנה תורה דהא לכ"ע בשבת נתנה תורה: לכדתניא כו'. והכי קאמר יום שלישי לדברים שהתחיל משה להמשיך לבם של ישראל ולפרש עונשן ומתן שכרן ואותו יום היה שלישי בחדש (ונשמע) לויגד משה שאמר להן לישראל ומה אמרו ישראל למשה על כך שהוצרך משה להגיד למקום והלא לא נאמר בינתים אלא הנה אנכי בא וגו': זו מצות הגבלה שאע"פ שכתובה אחר מצות פרישה בשלישי נאמרה לו והוצרך להשיב שקבלו עליהן: עונשה. של תורה: משבבין. כמו וילך שובב (ישעיה נז) שמועין מלקבל שאם יקבלו יענשו הדברים הללו משבבין את לבם מן המקום ואף על פי כן קיבלו עליהן: כגידין. ירק מר:

כי אין שום בחירה שלא לעשות. מאחר שיצא מפי ה'. ועל זה נאמר תיכף וישב משה את דברי העם אל ה'. שהשיב להקדוש ברוך הוא טענת ישראל. מיד השיב לו הקב"ה ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך דייקא. בעבור ישמע העם בדברי עמך דייקא. היינו שלא אדבר את עשרת הדברות רק עמך לבד. כמ"ש [א] אנכי ה' אלקיך לא יהיה לך וכו' וכן כולם. ולא לנוכח לישראל. והם רק ישמעו פְּדַבְרֵי עִמָּךְ [ב]. ועי"ז יהיה להם כח הבחירה לעשות [ג] כרצונם [ד]. ונראה שעל כן נקראת התורה תורת משה [ה] וכתיב [ו] תורה צוה לנו משה. וצ"ע ממכות כד. ששתי דברות ראשונות שהן כוללות כל התורה כולה שמענו מהקב"ה בעצמו, ורק את השאר צוה לנו משה [ז]. אבל עיין רמב"ן [ח] שהכוונה שרק שתי דברות ראשונות שמענו ישראל והבינו, אבל את השאר

^א שמות כ' ב' ג'

^ב עיין מלאכי ג' כב וזכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים. ועיין דברים לג ד' תורה צוה לנו משה

^ג משמע דעת רבנו שאנכי ולא יהיה לך הם מצוות, כדעת הרמב"ם שהוכיח זאת מהגמ' במכות כד. ולא רק שרש המצוות כדעת הבה"ג.

ראה מתיבתא מכות כד. בילקוט ביאורים שם עמ' שלד – **הרמב"ם** (ספר המצוות עשה ה' ולא תעשה א) הוסיף מכאן (מדברי הגמ' שאנכי ולא יהיה לך משלימות את מניין המצוות, דהיינו תורה מצוות ועוד שתיים הן תרי"ג) שמצוות עשה של 'אנכי ה' אלוהיך' ומצוות לא תעשה של 'לא יהיה לך' הם בכלל מנין תרי"ג מצוות, שהרי אמרו בגמרא שתרי"א מצוות צוה לנו משה כמנין 'תורה', ושתי מצוות שהם 'אנכי ולא יהיה לך' שמענו מפי ה', וביחוד הם מנין תרי"ג (וכן היא דעת הרמ"ה ראה בביאור הכותב על עין יעקב).

אמנם הבה"ג (בהקדמת ספרו) מנה את מנין התרי"ג מצוות, ולא מנה ביניהם מצוות 'אנכי ה' אלוהיך'. וביאר הרמב"ן (בהשגות על ספר המצוות להרמב"ם מצוות עשה ה) שהוא סובר שמצוה זו אינה בכלל מנין תרי"ג מצוות, שרק הציוויים שצויה עלינו הקב"ה לעשות או שלא לעשות הם בכלל המנין, אבל 'אנכי ה' אלוהיך' שהוא האמונה בה' שהודיע לנו על ידי אותות ומופתים שעשה עמנו ביציאת מצרים, וקבלת עול מלכותו עלינו, הוא עיקר ושורש שממנו נולדו המצוות, והיינו שעל ידי שקבלנו עלינו עול מלכותו אנו חייבים לקיים מה שצויה אותנו, וזה אינו נמנה כאחד מן המצוות, וכמו שאמרו במכילתא (יתרו מסכתא דמכילתא ו) שישראל אמרו להקב"ה גזור עלינו גזירות, אמר להם כשתקבלו את מלכותי אגזור עליכם גזירות, והיינו שקבלת המלכות הוא ענין בפני עצמו, והמצוות הם ענין נוסף. והביא הרמב"ן ראייה לדבר ממה שנאמר בפרשת משקלות (ויקרא יט לו) 'אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים', ובוודאי אין שם מצוה נוספת רק שהקב"ה אומר שמכיון שהוציא אותנו ממצרים מוטל עלינו לקבל את מצוותיו. ומה שאמרו בגמרא כאן שאנכי ולא יהיה לך' ששמענו מפי הגבורה הם שתי מצוות המשלימים את מנין תרי"ג, ביאר הרמב"ן שלשיטת בה"ג שתי המצוות הם בדיבור 'לא יהיה לך', שמצוה אחת היא שלא יהיה להם צלם של עבודה זרה, ומצוה השניה היא מה שנאמר 'לא תשתחוה להם ולא תעבדם' והיינו שלא יעבדו עבודה זרה, ומה שאמרו 'שנים מפי הגבורה שמענום' הכוונה על שתי מצוות אלו. (אמנם מה שנאמר 'לא יהיה לך' ולא תעשה לך' לא מנה בה"ג לשני מצוות, ששניהם מצוה אחת שלא יהיה אצלו צלם רק שהתורה אמרה גם שלא יעשה, וגם שלא יהיה אצלו מה שכבר עשו. והביא הרמב"ן ראייה על כך מן המכילתא).

^ד צ"ע כיון שלא נצטוו כיצד יענש העובר על מצוות ה' וצ"ל שמשם צויה אותם אבל א"כ היא מצווה דרבנן ולא דא"ו. וצ"ל שמצוות ה' בשליחות של ה' היא דא"ו. וכלשון מלאכי תורת משה אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל. דהיינו שעשאו שליח לצוות את ישראל.

^ה דברים פרק לג (ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב:

מכות דף כג: דרש רבי שמלאי שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם אמר רב המנונא מאי קרא "תורה צוה לנו משה מורשה" תורה בגימטריא [דף כד]. שית מאה וחד סרי, הוי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (סימן דמשמ"ק ט"ק):

ערוך לנר שם – שם תורה צוה לנו משה: הרמב"ן בספר המצוות (שם) הביא המדרש חזית דדעת זו דעת יחיד היא דרבי יהושע בן לוי הוא דסבירא ליה כן, אבל רבנן פליגי עליה וסבירא להו דכל הדברות שמענו ישראל מפי הקב"ה ע"ש, ובוה יש ליישב מה דאמרינן בשבת (דף פ"ח) ואמר ריב"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתו של ישראל וכו' דבור שני היכן קבלו וכו' ע"ש, והנה בכל המימרות לא פריך אלא אדבור שני ולא פריך סתם שאר דברות היכן קבלו, אבל לפי זה אתי שפיר דלריב"ל לשיטתו לא שמענו מפי הקב"ה אלא ב' דברות, ולכן לא פריך רק אדבור שני, וזה דלא כמהרש"א שם שכתב דעשרה פעמים מתו ושוב חיו ע"ש:

מהרש"א שם – ואמר תורה צוה לנו משה שהם תרי"א מצדינו המקבלים וזה שדקדק לומר לנו אבל מצד הנותן ב"ה אינו רק מצוה אחת והיא עשה אנכי וההפך לא תעשה לא יהיה לך שמענום מפי הגבורה כי מצדו הם כוללים כל מצוות התורה וכל מצוות התורה כאחד הם חשובים לו.

^א מלאכי פרק ג (כב) זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים:

מלבי"ם (כב) זכרו תורת משה – באשר בדבריו אלה חתם הנביא, והיא הנבואה האחרונה שאחריו לא ינבא עוד נביא וחזוה עד עת קץ, הודיע להם שמעתה לא יקו עוד להשיג דבר ה' בנבואה, רק יזכרו תורת משה לעשות כל הכתוב בה והיא תורם את אשר יעשו:

^א **מתיבתא על מכות כד. הערה א.** אחר עשרת הדברות נאמר בתורה (שמות כ יד–טו) וכל העם רואים את הקולות וגו' וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק, ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. בגמרא כאן מבואר שדבר זה היה לאחר ששמעו ישראל מפי ה' שתי דברות, אמנם במדרש (שיהש"ר רבה א' ב') מצאנו שזו שיטת רבי יהושע בן לוי, אך חכמים חולקים עליו וסוברים שאת כל הדברות שמעו ישראל מפי ה'. וכתב הרמב"ן (השגות לספר המצוות שורש א ד"ה וטרם), שאף שלפי חכמים אין לדרוש מהפסוק 'תורה צוה לנו משה' שיש תרי"ג מצוות, כיון שלשיטתם שמענו משה רק תרי"ג מצוות ואת עשרת הדברות כולן שמענו מפי הגבורה, מסתבר שהם מודים לעצם המנין של תרי"ג מצוות, ונחלקו רק על דרשה זו.

אף שנאמר בפסוק קודם עשרת הדברות (שמות כ א) 'ידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר', ומשמע שאת כל הדברות שמענו ישראל מפי ה', כוונת הגמרא שבשני הדברות הראשונות שמענו ישראל את קול ה' והבינוהו כפי שהבין משה, ומכאן ואילך בשאר הדברות שמעו את קול הדבור אך לא הבינוהו עד שתרגם להם משה, ועל זה נאמר (שם יט יט) 'משה ידבר והאלהים יענו בקול'. רמב"ן (שם כ' ז' ד"ה והנה לשון הכתוב). ולפי זה כוונת הגמרא ששתי הדברות הראשונות 'מפי הגבורה שמענום', היא על הבנת הלב, שהרי

שמעו ולא הבינו ומשה ביאר להם. ואפשר לומר שבאמת כל עשרת הדברות נאמרו למשה, וישראל שמעו אלא שהבינו כמו משה רבנו רק את שתיים הראשונות כדברי הרמב"ן (הנ"ל), או כדברי הרמ"ה^{טו} ששמונה דברות שמעו רק קול בלא חיתוך אותיות. ועל כן בכל המצוות נשארה לישראל בחירה, אעפ"כ היה חילוק בין שתיים ראשונות לשאר^{טז}.

עתה יתרץ את הקושיא הנ"ל שהקשה על הפסוק שפתח בו, דהיינו מאי ויגד משה את דברי העם, ומבאר בזה את הבחירה של משה רבנו.

ועל זה נאמר ויגד משה את דברי העם אל ה'. היינו שמושה טען את דברי העם אל ה'. היינו מה שטענו העם תחילה. טען הוא עתה אל ה' על עצמו. כי תקנת את ישראל שיהיה להם הבחירה. על ידי שלא תדבר אלא רק עמי לבד. אבל את עצמי לא תקנת. כי מעתה לא יהיה לי כח הבחירה^{טז}. מאחר שתדבר עמי. וזה ויגד משה את דברי העם אל ה'. היינו מה שדברו העם וטענו תחילה. טען הוא עתה אל ה'. כי מה תהא עלי. כי לא יהיה לי בחירה. השיבו ה'. [ב] ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר. ולא צוה לו השם יתברך רק שני ימים^{טז}. ומשה הבין שאם זו התשובה על טענתו שלא תהיה לו בחירה, הרי שכאן טמונה הבחירה שלו, ועל כן הוסיף^{טז} יום אחד מדעתו^{טז} כמבואר בדעת רבי יוסי בגמרא (שבת פז/טז)

בשמיעת האוזן שמעו ישראל את כל עשרת הדברות. רבינו בחיי (שמות כ א ד"ה אבל). וראה בליקוט ביאורים יישובים נוספים לדברי הגמרא.

לדעת הרמב"ם (ספר המצוות עשה א) 'אנכי ה' אלהיך' היא מצוה מכלל המצוות, שנצטוינו בה להאמין בה' ושהוא סבת הכל ופועל כל הנמצאות, והוכיח כדבריו מהגמרא כאן, המבארת שאחת מתרי"ג המצוות היא 'אנכי'. אמנם הבה"ג (בהקדמה) לא מנה מצוה זו במנין המצוות, וביאר הרמב"ן (השגות לספר המצוות עשה א) את דעתו, שהאמונה במציאות ה' היא העיקר והשורש לכל המצוות, ואינה חלק מהן. ולשיטתו פירש הרמב"ן את דברי הגמרא ששתי מצוות שמעו ישראל מפי הגבורה, שהכוונה לשני האיטורים שבדיבור 'לא יהיה לך', האחד איטור לעשות פסלים, והשני להשתחוות להם ולעבדם (שמות כ' ג-ד).

על דברי הגמרא 'אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו' הביא הריב"ן (ד"ה מפי) בשם המכילתא וולפנינו בפרקי דרבי אליעזר (פ"מ), ובמדרש תנחומא (וילך ב). שזהו שאמר הפסוק (תהלים סב יב) 'אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי', כלומר ששמענו מפי ה' שתי דברות. וראה בביאורי רש"י הטעם מדוע הביא כאן הריב"ן פסוק זה.

^ט רמב"ן על שמות פרק כ פסוק ז - ...והנה לשון הכתוב הזה "את שם ה' אלהיך", כאלו משה ידבר, וכן בכל הדברות אחרי כן, ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי, אשר הוצאתיך, על פני, כי אנכי, לאוהבי ולשומרי מצותי ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל (מכות כד) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, שהם עיקר הכל ור"א הקשה כי הכתוב אמר (לעיל פסוק א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה, ומפורש מזה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה ט), ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים, כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות: ואני אפרש לך קבלת רבותינו - בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב, אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו כאשר יבין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, כמו שהזכרתי ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו, ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממש וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יענו בקול (לעיל יט יט) ועל כן היו בהם דברי ה' עם משה שיאמר להם כן והכוונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיטור ע"ז, כאשר פירשתי (שם ט), לפי שהם העיקר לכל התורה והמצוות, כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים (דברים ד י) אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמיעתם קול הדברים, ובשאר המצוות יאמינו במשה בכל:

^ט הובא בפירושו הכותב על עין יעקב מכות כד.

^י ראה לעיל שנחלקו הרמב"ם ובה"ג אם אנכי ולא היה הן שרש המצוות או מצוות ממש. ונראה שדעת רבנו כהרמב"ם. ונראה ככלל כל מקום שנחלקו גדולי עולם מסתמא החילוק דק, והכי נמי כאן גם לדעת שהן מצוות, אבל רואים בחוש ששתי מצוות אלה "אנכי ה' אלקיך" ו"לא יהיה לך אלקים אחרים", הן משרשות בנשמת ישראל (ראה תורה פ' טעם שאפילו פושעי ישראל הערו נפשם למות על קדוש ה'). ואע"פ שעשו ישראל את עגל, וכן ידוע שיצד"ר של ע"ז היה גדול מאד עד בית שני שכחלוהו לעיני (ביומא ט:). נראה הטעם כי מצוות "לא תעשה לך פסל וכו'", לא שמעו בהבנה מהקב"ה אלא ממש, ועל כן אינה משרשת בנשמת ישראל, ואמנם לא כפרו ב"אנכי ולא יהיה לך", אלא רק עשו להם אמצעי בינם להקב"ה. וכמ"ש במקום אחר שגם העכו"ם קראו לו ית' אלקא דכל אלהים.

^{יא} צ"ע הרי בשמות פ"ג צוה אותו לגאול את ישראל וסרב. עיין לעיל בקושיית

^ט שמות יט

^{יב} צ"ע הרי דרש היקש היום כמחר, הרי זה כמו שהקב"ה ציווה אותו כך. שהרי י"ג מדות שנדרשת בהם התורה הן מן התורה. עיין בהוספות לתורה כמה תירוצים על קושיא זו מילקוט ביאורים של מתיבתא.

^{יג} צ"ע הרי זה לאו מפורש בתורה כמ"ש בדברים פרק יג (א) אַתָּה פֶּלֶא הַדְּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצִיָּה אֲתָכֶם אֲתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא תִסָּף עָלַי וְלֹא תִגָּרַע מִמֶּנּוּ: והרי טען שעל מצוה שמע מהקב"ה אין לו בחירה לעבור ואיך כאן עבר והוסיף יום.

^{יט} צ"ע הרי רק לדעת רבי יוסי הוסיף משה יום אחד ואילו לחכמים שחולקים עליו לא הוסיף?

^{יט} שבת דף פז: - תנו רבנן בששי בחדש ניתנו עשרת הדברות לישראל רבי יוסי אומר בשבעה בו אמר רבא דכולי עלמא בראש חדש אתו למדבר סיני כתיב הכא ביום הזה באו מדבר סיני וכתוב התם החדש הזה לכם ראש חדשים מה להלן ראש חדש אף כאן ראש חדש ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל כתיב הכא וזכור את יום השבת לקדשו וכתוב התם ויאמר משה אל העם וזכור את היום הזה

וכיוון לדעת הקדוש ברוך הוא. כי כן היתה דעתו יתברך. כמו שבאמת לא נתנה תורה עד שלשה ימים עד ועד בכלל. בגמ' שבת שם אמרו תניא ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו הוסיף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות, וכו', ומנין דהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו (שהוסיף יום אחד), דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא/י^ט.

ובזה י"היו תלוי בחירת משה לקבל את התורה או שלא לקבל. כי לא היה אפשר לקבל את התורה ביום השלישי אחרי שני ימי פרישה, אלא רק אחר שלשה ימים של פרישה, כמו שהיה באמת שהשכינה שרתה בשבת שהוא יום רביעי לפרישה. ואם לא הי' מוסיף יום אחד. לא היה מקבל את התורה/י^ט שהרי שהנשים לא נטהרו אלא ביום הרביעי, וא"א היה ליתן תורה כשהנשים טמאות. ונקט כדעת רבי יוסי בגמרא/י^ט שצריך שש עונות כדי להטהר מפליטת ש"ז.

והש"י-והשם יתברך לא אמר לו רק שני ימים והוא הביין מדעתו שכאן טמון בחירתו, ועל כן העיז להכניס את שכלו במצוות ה' ולדון שכדי שנשות ישראל יהיו טהורות במתן תורה בהכרח להוסיף עוד יום לפרישתן מבעליהן, ובחר לו לקבל את התורה והוסיף יום אחד. שעי"ז הי' קבלת התורה. ובזה הי' תלוי עיקר הבחירה של משה במה שהוסיף יום אחד מדעתו [כ"א]/י^{כב};

מה להלן בעצומו של יום אף כאן בעצומו של יום כי פליגי בקביעה דירחא רבי יוסי סבר בחד בשבא איקבע ירחא ובחד בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא בתרי בשבא אמר להו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, [דף פז]. בתלתא אמר להו מצות הגבלה בארבעה עבוד פרישה ורבנן סברי בתרי בשבא איקבע ירחא בתרי בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא בתלתא אמר להו ואתם תהיו לי בארבעה אמר להו מצות הגבלה בחמישה עבוד פרישה מיתבי וקדשתם היום ומחר קשיא לרבי יוסי אמר לך רבי יוסי יום אחד הוסיף משה מדעתו דתניא שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקדוש ברוך הוא עמו הוסיף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות הוסיף יום אחד מדעתו מאי דריש היום ומחר היום כמחר מה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו ולילה דהאידינא נפקא ליה שמע מינה תרי יומי לבר מהאידינא, ומנלן דהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו, דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא.

פרש"י – בתלתא אמר להו מצות הגבלה – שהדברים שנאמרו לו בשני ירד לערב ואמרן לישראל, כדכתיב ויבא משה ויקרא לוקני העם וגו', ולמחרת השכים ועלה וישב משה את דברי העם וגו' כדאמר כל עליותיו בהשכמה היו, ובו ביום נאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב וגו', ומצות הגבלתם דהשמרו לכם עלות בהר, אף על פי שהיא כתובה אחר וקדשתם היום ומחר שהיא מצות פרישה קודם לכן נאמרה, דכתיב בהיא עלייה שעלה בשלישי להשיב להקדוש ברוך הוא דברי העם דנעשה (ונשמע) הנה אנכי בא אליך וסיפא דקרא ויגד משה את דברי העם וגו', וכי מה דברי העם יש כאן, אלא מצות הגבלה נאמר לו בו ביום, ולקמן תניא לה הכי ולערב אמרה לישראל, ולמחרת ברביעית השכים ועלה והגיד שקבלו עליהם מצות הגבלה, ונאמרה לו מצות פרישה וקדשתם היום ומחר, ואף על פי שיש עוד שלשה ימים עד יום שבת האמרינן לקמן לר' יוסי דמשה הוסיף יום אחד מדעתו: היום ומחר – משמע בחמישי נאמר לו לפרוש חמישי וששי: אמר לך ר' יוסי – לעולם ברביעי נאמר לו לפרוש רביעי וחמישי, והוא הוסיף יום אחד, והסכים הקדוש ברוך הוא לדעתו:

מהרש"א – היום כמחר וכו'. עיין בתוס' ונראה דאף לפי הדרש דהיום כמחר לא זו נמי מהיום ממש דהיינו יום רביעי דאל"כ לא הוה הפרישה רק ד' עונות ולרע"ק לעיל בשמעתין דמסיק דסבר כר' יוסי ומצריך ה' עונות שלימות ודו"ק:

^י צ"ע משמע רק כיון שהסכים עמו אבל אם לא היה מוסיף היתה השכינה שורה ביום שציוה ה' בשלישי, ולא ברביעי.

^ט גם בדפוס ותורגל-הוי. ותורגל-הי.

^ט **ואם לא היה מוסיף יום אחד לא היה מקבל את התורה** – צ"ע הרי הגמרא אומרת והסכים הקב"ה על ידו. משמע שאדרבה אם לא היה מוסיף בוודאי היו מקבלים את התורה, והחידוש שאע"פ שהוסיף יום וגרם לשכינה לאחר, הסכים הקב"ה לזה ואיחר כדעת משה. נראה דעת רבנו שאע"פ שלשון הגמ' הסכים, אין זה כפשוטו דנמצא שתחילה סבר יומים והתחרט והסכים לג' ובודאי אין הקב"ה מתחרט כי הוא מעל הזמן. וגם משה לא שינה מדעתו אלא מדיבורו אבל דעתו ית' היתה על יום הרביעי לפרישה אע"פ שציוה היו נכונים ליום השלישי.

^כ **צ"ע הרי כשהיה רואה שהשכינה לא שורה, היה מצווה להם להיות מוכנים למחר, והיו מקבלים את התורה, בלי שיוסיף מדעתו. אולי כיון שלא יכול היה לצוות על עוד יום פרישות בלא ציווי מה, ועל כן כבר היו נטמאים בליל שבת ולא מוכנים לקבלת התורה בשבת בבקר.**

צ"ע הרי דעת חכמים שמושה לא הוסיף יום ואעפ"כ קבלנו את התורה. ראה לעיל שבת פז. שלחכמים ר"ח חל ביום שני בשבת. וביום ג' אמר אתם תהיו לי ממלכת כהנים וציוה כמה דברים. וביום ד' ציוה על הגבלה וביום ה' ציוה על הפרישה היום ומחר, דהיינו יום חמישי ושישי ומתן תורה היה בשבת בבקר. ורק לרבי יוסי כיון שר"ח לדעתו חל ביום ראשון נמצא שהפרישה היתה ביום רביעי היום ומחר ונשאר יום שישי בלא פרישה שהרי לדעת כולם מתן תורה היה בשבת. על כן אמר רבי יוסי שמושה הוסיף יום אחד מדעתו דהיינו שגם ביום שישי יפרשו מנשותיהם.

^{כב} עיין לק' שליח לגבות חובו ג' יב. ועיין חיי מוהר"ן סימן קצו שבכל עבודה משאירים לאדם איוה דבר שצריך להבין מדעתו.

^{כג} **חיי מוהר"ן** – אות קצו – (יב) יום שני כ"ד איך באומין ה'ה מדבר עמי ואמר שבעתים הללו הוא הפץ מאד לסלק ולהשליף מאתו העולם, הינו שהוא רוצה לבחור מקום לישב לבדו בעצמו, ולא יהיה עליו על העולם. ואמר כי הוא חושב שאם לא היה מתחיל בתחלה בענין הנהגת המפרסם אפשר היה מגיע למה שהיה מגיע. ואמרתי לו הלא משה רבנו עליו השלום היה עוסק גם כן בזה בהנהגת העולם לקרב בני אדם לה'. השיב הלא גם משה רבנו עליו השלום שנה בזה, כי גם משה נענש על שקרב את הערב רב:

ואמר כי העקר העבודה שיש בכל דבר מה שמוניחין לאדם על הבחירה שלו, הינו שגשאר הדבר על דעתו. ואין בזה מצוה הינו שאין מצוין אותו על אותו הדבר שום מצוה, ואין אומרים לו כלל לעשות כן. רק שגשאר הדבר על דעתו שיעשה כפי מה שיבחר לו. וזה בחינת הוסיף יום אחד מדעתו הנאמר במשה.

עד כאן ביאור חברותא לתורה קצ

*

הוספות לעיון

שן קושיות ותירוצים בסוגית מתן תורה השייך לתורה שלנו העתקה מילקוט ביאורים של ביאור מתיבתא על הש"ס

בין שמה הוסיף יום אחד מדעתו קבלו את התורה בו' סיון, נמצא לא נתייחס התנאי שאם אין אתם מקבלים את התורה בשישי יחזור העולם לתוהו ובוהו.

מתיבתא על שבת פו. ילקוט ביאורים סוף דף קכד

בתוספות (ע"ז ג. ד"ה יום) תמהו שהרי לדעת רבי יוסי, שמה הוסיף יום מדעתו, נמצא שבשבעה בסיון ניתנה תורה ולא בשישי בסיון, ותירצו שהיתה ראויה להינתן בשישי אלא שהוסיף משה יום אחד מדעתו. והקשה הצ"ח (ד"ה ועכשיו), הרי מאחר שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שאם לא יקבלו את התורה בשישי יחזור העולם לתוהו ובוהו, אם כן אף שקיבלו בו' לחודש מכל מקום אין כאן קיום התנאי. וכתב ליישב שכיון שאמרו ישראל ביום השישי 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע' די בכר"ב.

ובחבצלת השרון יישב קושייתו, שאף על פי שהתנה הקב"ה שאם לא יקבלו את התורה בו' סיון יחזור העולם לתוהו ובוהו, מכל מקום כיון שניתן למשה לדרוש להוסיף יום אחד מדעתו, הרי מעתה קיום התנאי יתקיים למחרת אחר שלשת ימי הפרישה, ולפי זה מובנת גם כוונת הגמרא, שהקב"ה הסכים עמו שהתנאי יתקיים למחר, ויהא בזה קיום למעשה בראשית לבל יחזור לתוהו ובוהו.

כב. ובחבצלת השרון שם כתב ליישב לפי דברי הבית הלוי (משלי ב א) שבו' סיון באמת ניתנה תורה במתנה לישראל, וכל אשר ידרשו בה הרי היא תורה עצמה, ומה שהוסיף משה יום אחד מדעתו הוא לפי שמסרו הכתוב לחכמים לדרוש התורה.

כג. ועוד כתב, לפי דברי הרא"ש (ש"ת כלל לה סי' ט) שאם עשה תנאי ומחל על תנאו, הרי הדיבור מבטל דיבור ודאריך בזה הקובץ שיעורים גיטין (אות מד), שודאי אין העקירה למפרע, אלא מכאן ולהבא, והתנאי אינו נחשב כחלק מגוף הדבר, ולפיכך כשהוא מתבטל, ממילא חוזר הדבר לחול מעתה לגמרי, ואם כן אף על פי שברא הקב"ה את כל העולם בתנאי, מכל מקום יכול לשנות את התנאי ולבטלו, ולכן כיון שהסכים עם משה לא חרב העולם.

איך אומרים בו' סיון 'זמן מתן תורתנו'

מתיבתא על שבת פו. ילקוט ביאורים דף קכא

בששי בחדש (ו' סיון) **ניתנו עשרת הדברות לישראל רבי יוסי אומר בשבעה בו** (ו' סיון). – מחלוקת זו תלויה במחלוקת המובאת בגמרא לעיל (דף פו.) כמה ימים פולטת שכבת זרע מטמאה, שרבי עקיבא סבר שהיא טמאה חמשה עונות, ורק אם פלטה בשישית טהורה, ואילו רבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה נקטו שטומאתה תלויה בימים ולא בעונות, אלא שרבי ישמעאל אמר שלפעמים הן ארבע עונות לפעמים חמש ולפעמים שש עונות, כי סובר כרבי יוסי שאמר שמה הפרישם ברביעי, ואילו רבי אלעזר בן עזריה אמר שהפולטת טהורה תמיד ביומה השלישי, כי סובר כחכמים שמה הפרישם בחמישי.

הקשה המגן אברהם (תחילת סי' תלד), כיון שלהלכה נפסק שלעולם חג השבועות חל בשישי בסיון^{כא}, איך אנו אומרים ביום זה 'זמן מתן תורתנו', הרי בשו"ע (ו"ד סי' קלו סי"א) פסק שצריך לפרוש שש עונות, נמצא שסובר כדעת רבי יוסי שבשביעי בסיון ניתנה תורה ותירץ, שמעיקר הדין אנו פוסקים כרמב"ם (שאר אבות הטומאה פ"ה ה"א) שפסק, שאין צריך לפרוש אלא שלש עונות^{כב}, ואם כן בשישי בסיון ניתנה תורה, ומה שכתב השו"ע שצריך לפרוש שש עונות, הוא משום שפסק כרבי יוסי לחומרא^{כג}. ומצינו בדברי האחרונים כמה יישובים לקושיא זו:

א. **החתם סופר** (ש"ת י"ד סי' קעט) כתב שמה שנהגים לומר 'זמן מתן תורתנו', הכוונה לזמן מתן תורה לולי שהוסיף משה יום אחד (כדלהלן (פ.)).

שזאת הבחינה היא נמצאת בכל עבודה ועבודה. כי בכל עבודה מעבודת ה' יש דבר שמניחין ומשאירין לאדם בלי מצוה ואזהרה, ואין מצוין עליו שיעשה כן, רק הדבר תלוי בדעתו ובחירתו, כמו משה רבנו עליו השלום שהוסיף יום אחד מדעתו בלי מצוה (ועין בלקוטי א' סימן ק"צ מזה). ובזאת הבחינה היא עקר העבודה והבחירה, כי נשאר מספק תמיד איך הוא רצון השם יתברך מאחר שלא צוה עליו איך לעשות:

ואמר כי כנגד רצון השם יתברך אינו נמצא אצלו שום כבוד ויגיעה בשום עבודה ובשום ענין שבעולם. ואפלו כל היסורין שבעולם רחמנא לצלן, כפי מה שהוא יודע מיסורין, שהוא אינו רוצה להוציאם כדבור רחמנא לצלן, ואף על פי כן כל היסורין וכל הדברים שבעולם יהיה מקבל בנקל אם היה יודע שזה רצון הבורא יתברך בודאי. כי מאחר שהוא רצון הבורא יתברך הוא מרצה על הכל, ואין שום דבר ולא שום יסורין כבד עליו כלל לא. אבל עקר היגיעה והיסורין שלו היא בבחינה הנ"ל בבחינת הוסיף משה יום אחד מדעתו, הינו הדבר שנשאר על דעתו לבחור לו לעשות כרצונו ואין בו שום מצוה כנ"ל, בזה היא עקר היגיעה והכבודות, כי אינו יודע איך לעשות. ולפעמים רואה שיש לו כמה יסורים, ואחר כך אינו יודע אם זהו רצון הבורא יתברך:

גם זה ששבר את הלוחות היא גם כן בבחינה הנ"ל, כי זה עשה גם כן מדעתו, וכיוצא בזה, ועוד דבר בענינים הנ"ל:

והמוכן מדבריו היה שיש לו יסורים גדולים, ורודפין אותו מאד מאד (הינו ברוחניות) ואינו יודע לשות עצות בנפשו איך להתנהג אם להשליך הנהגת העולם לגמרי מאחר שרואה שאין בו תועלת כל כך כמו שהוא רוצה.

ואמר הלא כבר דברנו מזה שמה שצריך לבנות זמן ויגיעה לעזר לצדיק גופני בעבודת ה', הינו שהוא עדין מלבש בתוך הגוף בזה העולם כשורצין לעזר לו להעלות ולהרימו למדרגתו הוא קשה יותר מלעזר ולהעלות אלה אלפים רשעים ברוחניות, דהינו לתקן נשמתם. כי בעל בחירה קשה מאד לפעל אצלו לנתקו מבחירתו להנאותו לדרך האמת, כי אפלו הגדול שברשעים מאחר שהוא כבר נסתלק לעולמו יכולים לעשות עמו מה שרוצים, וכל מה שיעשה עליו יעשה אפלו אם הוא רשע גדול מאד. ולהפך אפלו הצדיק הגדול שהוא עדין בתוך הגוף ויש לו בחירה, קשה מאד לפעל עמו להנאותו אל האמת מאיזה דרך וענין שצריך להשיבו מזה:

(והכלל כפי מה שנסמע מדבריו הוא שהוא עוסק לתקן נשמות שנפלו מימים קדמונים לאלפים ולרבות וכמבאר במקום אחר מזה, וזה עקר עבודתו. על כן עולה בדעתו להשליך לגמרי הנהגת העולם, אבל אף על פי כן הוא מספק כי בודאי אם יעזר למי שהוא בעל בחירה להשיבו לה' הוא בודאי דבר גדול מאד אשר אין לשער:

ב. האחרונים כתבו¹ שמה שפסק השו"ע שצריך שיעברו שש עונות שלמות, הוא לפי הירושלמי (פ"ט ט"א) שמשך שש עונות לא נלמד ממתן תורה, אלא מההיקש (ויקרא טו לב) 'זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע', מה זב מטמא עד שלשה ימים, אף פליטת שכבת זרע מטמאה עד שלשה ימים², וסובר שאין ללמוד כלל ממתן תורה, ואם כן גם לדעת רבי יוסי שהוצרכו לפרוש שש עונות, יתכן שבשישי בסיון ניתנה תורה, ואם כן אפשר לומר בו 'זמן מתן תורתנו'.

ג. העונג יום טוב (ש"ת ס" מב) תירץ, שכיון שדרשו (ע"ה ה. ילקוט שמעוני תהלים רמז תתלא) את הפסוק (בראשית א לא) 'ויהי ערב ויהי בקר יום השישי', מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלים את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהוה, ודרשה זו היא לדעת כולם, ואף לדעת רבי יוסי שאמר שמישה הוסיף עוד יום אחד מדעתו ולכן ניתנה התורה בשישי, ובהכרח שאף אחר שמישה הוסיף יום אחד מדעתו, כיון שהיתה ראויה להינתן ביום החמישי בלא הוספתו, לכן נקרא יום השישי 'זמן מתן תורתנו'.

ד. הבית הלוי (משלי ב א ד"ס להבין) מיישב קושיית המגן אברהם באופן אחר, על פי מה שאמרו (להלן פח) שהמלאכים ביקשו שלא תינתן התורה לישראל אלא להם, ולכאורה תמוה, הרי רוב המצוות תלויות בגוף, ואיך יהיה למלאכים שאין להם גוף שייכות לזה. אלא שהתורה נחלקת לשנים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ועיקר תורה שבעל פה הוא הכללים והמדות שהתורה נדרשת בהם, ועל ידם מתפרשת התורה שבכתב, ומתחדשים בה חידושי דינים ופרטים לאין סוף, והתורה ניתנה לישראל שיהיו הם דורשים אותה, וכפי שהם מסכימים על פי הכללים כך היא האמת, וזהו שרצו המלאכים וביקשו שתינתן התורה להם ויהיה האמת כמו שהם ידרשוהו. ובוזה מיושבת קושיית המגן אברהם, שמישה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו, כי דרש היום כמחר, והסכים הקב"ה על ידו שלא ירדה שכינה עד למחר, ונמצא שמתנה זו שהתורה ניתנה לישראל וכפי שידרשו כן יהיה האמת היתה כבר בשישי, שביום שישי בסיון לא ירדה השכינה, ובשישי היה קבלת התורה שקיבלו אותה ישראל, אך מתן תורה כבר היה בשישי, ולכן אומרים בשישי בסיון 'זמן מתן תורתנו'.

ה. התשובה מאהבה (ש"ת ח"א ס" יב) כתב על פי מה שמצינו (להלן פח) שדרש האי גלילאי ברבים לפני רב חסדא, שהתורה ניתנה ביום השלישי, וביאר רש"י (ר"ה ביום) דהיינו יום שלישי לפרישה, ומבואר שדי בחמש עונות, וכיון שהורה כן ברבים אין לך הלכה ומורין כן גדול מזה, להורות שחג השבועות חל בשישי בסיון.

ו. המהר"ל (תפארת ישראל פרק כ"ז) ביאר, שאמנם מצד ישראל מקבלי התורה לא חלה קבלתה אלא בשבת, שהיתה יום חמישי ואחד לספירת העומר, מכל מקום מצד הקב"ה היה יום השישי שהוא יום החמישי ראוי לנתינת התורה, ולכן או חלה קדושת חג השבועות, כי קדושת החג היא מצד הקב"ה שהוא המקדש. וגם בדעת כהן (ש"ת עניני י"ד ס" פ) כתב כן בתוספת ביאור, כי יש חילוק בין לשון 'קבלת התורה' ללשון 'מתן תורה', כי 'קבלת התורה' היא מצד ישראל המקבלים, ואילו 'מתן תורה' היא מצד הקב"ה הנותן, ומאחר שמישה הוסיף יום אחד מדעתו, נמצא ש'מתן תורה' מצד הקב"ה חל כבר ביום השישי, ואז חלה עלינו קדושת התורה מצדו, כי דבורו של הקב"ה הרי הוא מעשה גמור, ואמירתו מצד עצמו בלא הוספת היום של משה היא קיימת לעד, אלא שאנו לא היינו מוכנים לקבל את התורה עד יום השביעי³, ואחד מהטעמים הוא משום שצריך להמתין שש עונות לפליטת שכבת זרע, ולכן אנו אומרים בתפילה 'זמן מתן תורתנו', כפי שניתנה מצד הקב"ה⁴.

נא. ראה בחינוך (מצוה שט) שחג השבועות הוא בשישי בסיון, וכבר תמה המנחת חינוך (אות א) שהרי קביעת תאריך זה הוא רק בזמננו, אחר שתקנו את חשבון הלוה, אולם בזמן שקידשו על פי הראיה לא היה לחג השבועות תאריך קבוע, ולא היה תלוי אלא בספירת חמישי יום מוסף, וכדלהלן.

נב. והפרי חדש והחק יעקב (שם ס"א) כתבו, שבאמת חג השבועות אינו תלוי כלל ביום מתן תורה, וחלוק הוא משאר רגלים שזמנם מפורש בתורה 'בחמשה עשר יום' (ויקרא כג ו) וכדו', והיינו משום שקביעת חג השבועות אינו תלוי ביום מסוים בחודש, אלא לאור מ"ט יום של ספירת העומר ממחרת השבת, כמבואר בגמרא (ר"ה ו) וביב"ש (ש"ת ס" צו) שבאשר היו מקדשים על פי הראיה היה יכול לחול חג השבועות אפילו בה' סיון, כגון שהיו חודשי ניסן ואייר חסרים, וביום זה לדעת כולם לא ניתנה תורה, ורק בזמן הזה שהולכים אחר חשבון הלוה, ויודעים שלמות יחול יום טוב של שבועות בשישי בסיון, מפני שניסן לעולם מלא ואייר לעולם חסר ולכן אנו אומרים 'זמן מתן תורתנו' ושריה זה הוא יום מתן תורה על כל פנים לדעת רבנן. ובעונג יום טוב (ש"ת ס" מב) הוסיף, שגם מתן תורה, לא נכתב בתורה בפירוש באיזה יום בחודש היה, משום שגם מתן תורה וגם חג שבועות אין קדושתם תלויה ביום החודש אלא ביום החמישי אחר הפסח. ולכן ביום זה, דהיינו ביום החמישי אחר הפסח, אנו אומרים 'זמן מתן תורתנו'. וראה בסמוך שאף שבשנה שניתנה התורה חל ו' סיון נ"א יום מספירת העומר, מכל מקום כיון שהלוח נקבע אחר שהתחייבו במועדים ובקרבן העומר, הרי מאז זמן חג השבועות תלוי רק בספירת העומר ולביאורים אלו אין שייכות לימי הספירה עם חג מתן תורה. והיינו המגן אברהם (שם ס"א) הביא מדברי הוזהר (ח"ג אמור צו), שאותן שבעה שבועות קודם מתן תורה היו לישראל כשבעה נקיים, וכדוגמת אשה הנטהרת מנדתה, כדי שיהיו ראויים לקבלת התורה ככלה הנכנסת לחופה. וכן כתב האור החיים (ויקרא כג טו) שטעם ספירת העומר קודם חג השבועות, הוא כדי לעשות מדי שנה בשנה כמו שעשו ישראל במדבר באותו זמן שקדם למתן תורה, ולטעמים אלו נמצא שיש שייכות לימי הספירה עם חג מתן תורה.

נג. עוד הקשה המגן אברהם (שם). שהרי התורה ניתנה ביום חמישי ואחד לספירת העומר, כי בני ישראל יצאו ממצרים ביום חמישי (כדלהלן פז) והתורה נתנה בשבת. ותירץ בשם הרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות, חקור דין ח"ב פ"ט) שבקביעת החג ליום נ"א, יש רמז ליום טוב שני של גלויות, כי כיון שמתן תורה היה בחוץ לארץ, רצה הקב"ה לתת את חלק חכמי ישראל בתורתו, ויראה שהסכימה דעתו לחוג בעצמו ובכבודו את החג בזמן יום טוב שני, והוא היום שהוסיף משה מדעתו, וכבוננו תבואר בסמוך. והחק יעקב הקשה על תירוצו אם כן למה עשה רק את היום השני, וכי י"ט השני הוא העיקר, והמנחת יצחק (ש"ת ח"ז ס" לו) תירץ קושייתו, שבקביעת החג היה רמז לשני הימים, כי יומו הראשון הוא ב' סיון, וכדברי המגן אברהם שבאמת ביום זה ניתנה תורה, וכך נקבע הדין לעולם, אך כיון שבאותה שנה ו' סיון חל ב"א לספירת העומר, יש ממנו רמז ליר"ט שני של גלויות. והשפתי חיים (מועדים ח"ג ע"מ פט) ביאר שאין כוונת הרמ"ע מפאנו שהנתינה ביום ז' סיון רמוזה לעצם י"ט שני של גלויות, אלא כמו שהוסיף המגן אברהם שעל כך אמרו שמישה הוסיף יום אחד מדעתו, והיינו שבשם שהיה ביד משה להוסיף יום אחד, מחמת הכח שנתן הקב"ה לחכמי ישראל, כך יש בכח חכמי ישראל לקבוע י"ט שני בגלויות. והריב"ש (ש"ת ס" צו) תירץ את קושיית המגן אברהם, כי אף שבשנה שניתנה התורה חל שישי בסיון ביום נ"א לספירת העומר, הרי אז עדיין לא התחייבו במועדים עד שהוקם המשכן, וכן לא הקריבו אז עומר, שהרי בחיוב הקרבת העומר נאמר (ויקרא כג י) 'כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם, וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם, הרי שאינו חל אלא כשבאו לארץ ישראל, אך מעת שהתחייבו במועדים ובקרבן העומר, זמן חג השבועות תלוי רק בספירת העומר. ובמנחת חינוך (מצוה שט אות ב) כתב ליישב לפי דעת הברייתא דסדר עולם המובאת להלן (פח). שבערב שבת יצאו ישראל ממצרים, ובשבת ניתנה תורה, והיה אז שישי בסיון, כי ערב שבת היה ראש חודש ניסן, ואם כן ראש חודש אייר חל ביום ראשון, וראש חודש סיון ביום שני, ונמצא שגם באותה שנה, ניתנה התורה ביום חמישי לספירת העומר.

נד. ראה שם שהביא שהספק משנה (שם) ביאר שהרמב"ם (פירוש המשניות, מקואות פ"מ מ"ג) גורס בגמרא מדברי חכמים 'שש עונות', וכן גרסת רוב הראשונים (הובאו לעיל בענין 'ביאור גרסת הראשונים' שלש עונות).

נה. העונג יום טוב (ש"ת ס" מב) דחה את תירוץ המגן אברהם, וכתב שאין ראיה שחכמים סוברים שמיצוה הפרישה היתה ביום חמישי, כי אפשר לומר שגם לדעתם מוצא פרישה היתה ברביעי, ומה שאמרו שדי לפרוש שלש עונות, הוא משום שלא למדו מיום שהוסיף משה מדעתו, שכן אמרו ביבמות (סא): שבית שמאי סברו שמיצוה פרו ורבו מתקיימת בלידת שני זכרים, שהרי משה רבינו היו לו רק שני זכרים ופירש מן האשה, ובית הלל אמרו שאין המצוה מתקיימת אלא בלידת זכר ונקבה, ולא למדו ממש כי פרש מדעתו, ושם פסקה ההלכה בבית הלל, ואם כן גם לגבי מצוה פרישה שנאמרה לישראל, הרי כיון שהקב"ה אמר לו רק 'היום ומחר' דהיינו שלש עונות, ורק משה הוסיף יום אחד מדעתו, סברו חכמים כדעת בית הלל שאין למדים ממנו.

נו. הפני יהושע (ד"ה אמר) והפליתי (תפארת ישראל פי' קצו ס"ו) והשפת אמת (לקמן פז: ד"ה מה שמקשיין). וכתב הפני יהושע שלפי דרשת הירושלמי צריך לומר שאף על פי שבזב בראייתו הראשונה אומרים מקצת היום ככולו, מכל מקום לענין פולטת שכבת זרע צריך שלשה ימים מעת לעת שלימים, כי משך טומאת הפולטת מובנת בסברא, שכל זמן שאינה מסרחת עדיין היא מטמאה.

נז. וכתב שם עוד שלכן אומרים 'מתן תורתנו' ולא 'מתן תורה', כי 'תורתנו' משמעו שנעשית שלנו, והיא התורה שבעל פה שנקראת על שם ישראל. וראה שם שהארץ בדברים. נט. וכתב שיש לסייע דבריו מדברי תוספות (ע"ה ג. ד"ה יום השישי), שהקשו לדעת הסובר שבשבעה חודשי נתינו עשרת הדברות, איך דרשו יום השישי על שם השישי בסיון. ותירצו שהיתה התורה ראויה להינתן בשישי, אלא שהוסיף משה יום אחד מדעתו. ואכן הצ"ח (פסחים סח: ד"ה הכל, ב"ד והנלע"ד) כתב בביאור דברי תוספות אלו, ששלשה ימים בסיון נקראים 'מתן תורה', בחמישי בו קבלנו עלינו נעשה ונשמע, בשישי בו התקיים העולם על המחשבה שהיתה ראויה להינתן בו ביום, ובשביעי היתה קבלת התורה בפועל.

ס. והוסיף, שכיון שהחג נקבע על מתן תורה שהיה ביום השישי, אנו קוראים בחג השבועות את פרשת 'ביום השלישי' בכל מקום, ואף בחו"ל קוראים כך ביום הראשון של החג, כי יש בו ענין קבלת התורה, ואף שבפועל ניתן ביום השביעי, אבל מצד הקב"ה הנותן הופיע עלינו ביום השישי. ולכן דרשו (ע"ה ה. ילקוט שמעוני תהלים רמז תתלא) את הפסוק (בראשית א לא) 'ויהי ערב ויהי בקר יום השישי' מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלים את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהוה,

ודרשה זו נאמרה לדעת כולם, אע"פ שהלשון הוא 'מקבלין ישראל את התורה', כי עיקר הכוונה היא שעל ידי שיקבלו את התורה ביום השביעי, כשיוכשרו לכך, בזכות זה חלה עליהם קדושת מתן תורה מצד הקב"ה כבר ביום השישי, שזה מקיים את כל העולם כולו.

*

האם עשה משה כן 'מדעתו' או מחמת דרשה

מתיבתא שבת פו. ילקוט ביאורים עמ' קכג

שלשה דברים עשה משה מדעתו. הקשו הראשונים (תוס' רמב"ן ריטב"א ר"ן), כיון שמושה דרש מקור לתוספת יום אחד מהכתוב (שמות יט ז) 'וקדשתם היום ומחר', שמשמעו היום כמחר, אם כן למה נחשב שעשה מדעתו. ונאמרו בזה כמה תירוצים:

א. **התוספות** (ד"ה היום) כתבו, שדרשת 'היום ומחר' היום כמחר, אין זו דרשה גמורה, כי 'היום' משמע היום ממש, והוסיף הרמב"ן (ד"ה הוסיף), שודאי אף על חלק מהיום הבא ניתן לומר 'היום ומחר', ואילו רצה הקב"ה לומר שיתן התורה לאחר היום השלישי, היה אומר 'והיו נכנים ליום הרביעי', אלא ודאי שרצה לומר ביום השלישי, רק שגלוי היה לפניו דעתו של משה, ולכן הוסיף לומר 'היום ומחר' לתת מקום למשה לדרוש שלא יהיה כמעביר על דעתו.

ב. **הריטב"א** (ד"ה הוסיף) תירץ, שהקב"ה אמר סתם 'היום ומחר' ויש לפרשו לכאן ולכאן, שמושה יפרשהו כרצונו, אך כיון שפשוטו לא משמע כן, אלא שמושה דרש משמעו היום כמחר, לכן נחשב שמושה הוסיף יום זה מדעתו.

ג. **המהר"ל** (גור אריה שמות יט טו, תפארת ישראל פכ"ז) כתב, שדרשות אלו שדרש משה על הוספת יום אחד ועל הפרישה מאשתו הן מן התורה ממש, ומה שאמרו שמושה עשה כן 'מדעתו', הכוונה שדרש כן מדעתו ומחמתו, וכמו כן כל הדרשות שדרשו חז"ל נקראו מדעתם, אע"פ שנחשבים דברי תורה ממש מכל מקום נקראו דברי חכמים, כי בשאר דרשות החכמים לא מצאנו שהסכים עמהם בפירוש על כל דבר, ודבר, אלא שניתן כח בידם לדרוש כדעתם, ודבריהם הם פירוש לדברי תורה, ואילו כאן אצל משה היה יתרון שהסכים הקב"ה על ידו, וכאילו נכתבו בתורה.

ד. **בדרשות חתם סופר** (לשבעות ד"ה במג"א) הקשה גם את קושיית הראשונים, למה נחשב אותו יום מדעתו של משה, והקשה עוד, שהרי משה דרש מ'היום ומחר' כמחר שלילו עמו, אם כן איך אמר הקב"ה 'היום ומחר' אם הכוונה על מחר והיום שלאחריו. וכתב ליישב בדרך דרוש, שהרי בישראל היום הולך אחר הלילה ובבני נח הלילה הולך אחר היום, ובני ישראל קודם מתן תורה היה דינם כבני נח, וזהו שאמר הקב"ה היום ומחר הכוונה היתה על 'היום' עם לילו שאחריו 'ומחר' עם לילו שאחריו, אולם כשירד משה ואמרו בני ישראל (שמות כד ז) 'עשה ונשמע', כאבותינו שקיימו את כל התורה קודם שקבלוה, נעשה דינם כישראל, והיום צריך להיות עם הלילה שלפניו, ולכן הוצרך משה להוסיף עוד יום.

ה. **בחדושי גאונים** (על העין יעקב) כתב, שכך היתה כוונת הקב"ה מתחילה, ואין הכוונה שמושה קבע כן מעצמו, אלא שהקב"ה לא הזכירו בפירוש, אלא סמך על המשכיל שישכיל את כוונתו, ואכן משה עמד על כך, והכוונה 'מדעתו' היא מדעתו של הקב"ה.

ד. והר"ן (ד"ה מאי) הוכיח כן, שהרי 'זהו נכונים ליום השלישי' משמעו יום השלישי מיום הציור, ואף שכתוב 'היום ומחר' שלכאורה משמעו יום ומחר שלמים, ואם כן אין הכוונה ליום הציור, הרי שהיום ומחר יכול להתפרש אפילו חצי מהיום שעומדים בו. אלא שמושה רבינו כיון לדעתו של מקום, שהתכוין לומר היום ומחר שלמים, חוץ מיום הציור.

ה. ראה שם שכתב שמדברי התוספות משמע שלא נקרא 'מדעתו' עד שיהיה כל הדין מדעתו, ואם כן יקשה מה שאלה הגמרא 'מאי דריש' הרי מדעתו הוסיף, ועוד, שאם זו דרשה שאינה גמורה, איך הוסיף משה על פיה יום אחד. ולכן ביאר שקושיית התוספות היא בדרך ממה נפשך, אם הדרש שדרש 'היום ומחר' דברי תורה הוא, הרי לא הוסיף משה מדעתו, ואם אינו נחשב דברי תורה, אם כן אינו נרמז בתורה. אך באמת כל הדרשות שדרשו חכמים כולם הם מן התורה, ולא שהם גוף התורה, רק הם יוצאים מן התורה. ו. והמשיל לזה משל, לבנאי הבונה בית והשלימו, והניח מקום להעמיד שם דברים הצריכים לבית. ובא אחר כך חכם אחד והתבונן בבית למה בנה הבית בצורה זאת, שבה נראה הבית כחסר, והבין מכך שכונתו שבמקום זה צריך להוסיף דבר מסוים, וכן בכל מקום שבנה בבית, בנה בצורה שבה נראה הבית כחסר. ואף שכל התוספות שהוסיף החכם, נעשו במקום שהושאר חסר בבנין הבית למען יוסיפו עליו, מכל מקום אינם חלק מבנין הבית, אלא שהחכם הוסיף ע"י התבוננת בצורת הבית. אולם אם החכם רק מבאר ומפרש איזה דבר נקרא בית ואיזה חדר, הרי אין זו תוספת, אלא פירוש וביאור. וכך הוא בתורה, שהיא ניתנה בלא תוספות ובלא מגרעת, רק הקב"ה הניח מקום לחכמים לבנות, והם הרמזים בתורה. ומכל מקום מאחר שלא נכתב דבר זה בפירוש, הרי זה כאילו שאמרה התורה לחכמים שיש להם במקום הזה להוסיף.

ז. ראה בשפתי חיים (מועדים ח"ג עמ' פד) שביאר לפי זה את שאלת הגמרא 'מאי דריש', היינו היכן מרומז חידושו של משה, כי מה שדרש משה לא היה נחשב חידוש, אלא שגילה את ההלכות שרמזה התורה שיש בידו לחדש. וזו גם כוונת התוספות (ד"ה היום) שכתבו שהיום כמחר אין זו דרשה גמורה, דהיינו שנחשב כאילו הדברים אמורים מפורש בתורה, ומכל מקום אילו לא כיון משה ברוחב דעתו אל רצון הקב"ה, לא היה הקב"ה מסכים על ידו.

ח. החתם סופר (פ"ד ד"ה והנה נהא) ציין שהמקור לכך הוא מהפסוק (בראשית פ' כב) 'יום ולילה לא ישבתו'.
ט. ובה מיישב גם את קושיית המגן אברהם שהובאה לעיל (פ"ה בענין 'אין אומרים בו' סיון זמן מתן תורתנו), כי על ידי שביום שיש לא שרתה שכניה, ידעו שנעשה דינם כישראל, ועל כן אומרים ביום זה 'זמן מתן תורתנו'.

*

מדוע איחר משה את זמן קבלת התורה ביום אחד

מתיבתא שם

משה הוסיף יום אחד מדעתו. להלן (פ"ה) דרשו את הפסוק (בראשית א' לא) 'ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי', 'מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם, אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו', ופירש רש"י (ע"ז ג' ד"ה ה' דהשישי) שקיום העולם תלוי בקבלת התורה יום השישי בסיון, ובתוספות (שם ד"ה יום) תמהו שהרי לדעת רבי יוסי, שמושה הוסיף יום מדעתו, נמצא שבשבעה בסיון ניתנה תורה ולא בשישי בסיון, ונאמרו בזה כמה תירוצים:

א. **התוספות** תירצו (שם), שכיון שביום הראשון שבאו למדבר לא אמר להם משה דבר משום חולשת הדרך, נמצא שתחילת דבורו עמהם היה ביום שני בסיון, ואם כן יום השביעי בסיון הוא היום השישי לזמן דברו עמהם, ולכן יום זה נקרא לפי רבי יוסי 'יום השישי'.

ב. עוד תירצו **התוספות** (שם), שהתורה היתה ראויה להינתן בשישי אלא שהוסיף משה יום אחד מדעתו, והפסוק תלה את קיום העולם ביום שהיה ראוי מצד עצמו לקבלת התורה.^א

ג. **המהרש"א** (ח"א בתוס' שם) תירץ, שהרי זמן חג השבועות נקבע אחר חמישים יום של ספירת העומר, אף שלפי רבי יוסי לא ניתנה התורה אלא ביום החמישים ואחד^ב, והטעם שהקב"ה קבע את החג ביום החמישים, משום שביציאת מצרים לפני שנטהרו ישראל מטומאתם, לא היו ראויים לקבל את חכמת התורה, כי שנינו (אבות פ"ג מ"ט) שרק מי שיראת חטאו קודמת לחכמתו מתקיימת, וכיון שביום החמישים נשלמה טהרתם^ג, שעל ידה זכו לחכמה ביום החמישים ואחד, לכן קבע הקב"ה את החג ביום החמישים, והוא היום שבו תלוי קיום העולם.

ד. **בעיני יעקב** (שם ד"ה יום) כתב שכיון שישראל הכינו את עצמם כל הששה ימים לקבלת התורה שתהיה בשבת, לכן קרא הפסוק לקבלת התורה 'יום השישי', כי ביום זה נשלמה ההכנה לקבלת התורה שתהיה בשבת.

ה. במצפה איתן (בתוס' שם) יישוב לפי המבואר במדרש נחומא (בראשית א) שמיטור אות ה"א ב'יום השישי', דורשים שבא ללמד על חמשה חומשי תורה, שאם ישראל מקבלים עליהם את התורה שיש בה חמשה חומשים מוטב, ואם לא יחזור העולם לתוהו ובוהו"ד.

י. לפי ביאור המהר"ם (בתוס' שם).

יא. ובענין ודור (שם ד"ה יום) כתב שגם לתירוץ זה ביום הראשון שבאו למדבר לא אמר להם משה דבר משום חולשת הדרך, אך מכל מקום מנין הימים נקבע לפי ימי החודש, ולא לפי הימים שדיבר עמהם משה.

יב. וראה לעיל (פז) בענין 'איך אומרים בו' סיון זמן מתן תורתנו) שהמגן אברהם (ריש סי' תצד) הקשה כן, ושם הובאו כמה תירוצים לקושייתו.

יג. ראה מהרש"א (שם) שלכן נמשכה הטהרה שבעה שבועות, והשלמתה בחמישים יום, כי אלו הם מספרים קדושים, כענין שבת של יובל.

יד. ואין הכוונה כמו שכתב רש"י (ע"ז ג. ד"ה ה' השישי) שקיום העולם תלוי בקבלת התורה ביום השישי בסיון, אלא שגמר מעשה בראשית הוא על ידי שישראל מקיימים את המצוות האמורות בחמשה חומשי תורה, ודרשה זו מובנת גם לדעת רבי יוסי שהתורה נתנה ביום השביעי בסיון.

*

משמעות הדרשה 'היום כמחר' מתיבתא שם

לשון הגמרא – מאי דריש? 'היום ומחר' היום כמחר מה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו.

החתם סופר (ר"ה וקדשתם) הקשה, שלכאורה הדבר תמוה, איך יתכן שיהיה היום כמחר"י. וביאר, שקודם מתן תורה היה לבני ישראל דין בני נח, אלא שהם מעצמם קיבלו עליהם דין ישראל כמו אבותינו. וידוע שבדיני בני נח הלילה הולך אחר היום, ובישראל היום הולך אחר הלילה"י, וכוננת משה היתה, שהרי בהכרח 'היום ומחר' (שמות יט) פירושו היום עם לילו, דהיינו יום רביעי ולילה שלאחריו, ויום חמישי ולילה שלאחריו, ולכן הקפיד הקב"ה על פרישת שני ימים שלמים עם לילותיהם. אמנם לגבי בני נח שהלילה הולך אחר היום די בכך, אך כיון שישראל באו לקבל על עצמם דיני ישראל, הרי לילה של יום זה כבר עבר עם תחילת היום, ולכן הוצרך משה להוסיף יום אחד, ויתחיל היום הראשון מהלילה שאחר יום רביעי שהוא ליל יום חמישי"י.

עוד הקשה החתם סופר (פז) ד"ה והנה בהא) למה הוצרכו לדרוש שמשה הוסיף יום אחד מדעתו ממה שהקב"ה אמר 'היום ומחר' ומשה אמר 'לשלושת ימים', הרי אין צורך לזה, כי רש"י כתב על הפסוק (שמות יב) 'לא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר', שבא הכתוב לתת תחום לבוקרו של בוקר, דהיינו מעמוד השחר, ומשמע שקודם מתן תורה היו ישראל מחשבים את היום מהנץ החמה, ולא מעמוד השחר, ולכן הוצרך לומר בפסח מצרים בפירוש 'בקר'. וכיון שהקב"ה דיבר עם משה בהשכמה, דהיינו בעלות השחר, ואז אמר לו 'היום ומחר', ומשה ירד בהשכמת אותו היום קודם הנץ, הרי שלישית עדיין היה נחשב לילה, ונחשב כליל יום רביעי, נמצא שהשבת היא יום השלישי, ועליה נאמר (שמות יט) 'כי ביום השלישי ירד ה', ואין צורך לומר שהוסיף משה יום אחד. וכתב ליישב על פי המכילתא (בא פ"ז), שנחלקו בזה תנאים, שתנא קמא דרש כמו שהביא רש"י 'ליתן תחום לבוקרו של בוקר', ואילו רבי ישמעאל אמר ליתן בוקר שני לשריפתו, נמצא שרבי ישמעאל שלא הצריך בנותר פסוק מיוחד ללמד ממתן הוא הבוקר, בהכרח סבר שגם קודם מתן תורה היה סתם בוקר עמוד השחר, ולכן הוצרך לומר שמשה הוסיף יום אחד מדעתו.

יח. נראה שכונתו להקשות כפי שהקשה בדרשות חתם סופר (שבועות ד"ה במג"א). הובא לעיל בענין 'האם משה עשה מדעתו או מחמת דרשה'. למה נחשב אותו יום מדעתו של משה, והקשה עוד, שהרי משה דרש מ'היום ומחר' כמחר שלילו עמו, אם כן איך אמר הקב"ה 'היום ומחר' אם הכוונה על מחר והיום שלאחריו.

יט. ראה שם שכתב כן בשם רבו בעל ההפלאה, ומקור הדברים מספרי, פנים יפות (בראשית ח' כב), והמקנה (קידושין לו: בתוס' ד"ה ממחרת) שהקשה איך שמרו האבות שבת, הלא בן נח ששבת חייב מיתה (סנהדרין נח). ותירץ, שאצל בני נח הלילה הולך אחר היום, ובישראל להיפך, והאבות עשו מלאכה ביום שישי וגם במוצאי שבת, וממה נפשך מותר, כי אם דינם בישראל הרי שבתו לילה היום, ואם דינם כבן נח, הרי חיללו שבת כי לא שבתו יום ולילה.

כ. וכעין זה כתב השפת אמת (ד"ה בדרש), שדרשת 'היום כמחר', היא כמו שמצינו (תמורה יד.) לגבי קדשים שבהם הלילה הולך אחר היום שלפניו, יש לפרש כך שהיום ומחר, נסוב על לילה שאחרי היום, דהיינו יום רביעי ולילה שאחרי יום חמישי עם לילה שלאחריו, אך כיון שלישית נחשב היום אחר הלילה, למד משה שהפרישה צריכה להיות היום כמחר לפי דיני ישראל, דהיינו שני ימים חוץ מיום זה. והסכים הקב"ה שימנו לפי חשבון ישראל היום כמחר, ולכן לא נתן את התורה בערב שבת.

✽

ביאור המחלוקת במדרש אם אנכי ולא יהיה לך שמענו מפי הקב"ה

מתיבתא מכות כד. ילקוט באורים שם עמ' שלה

אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו. במדרש חזית (שיה"ש רבה א) אמרו 'רבי יהושע בן לוי ורבנין, רבי יהושע אומר ב' דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, הדא הוא דכתיב (שיה"ש א) 'שקני מנשיקות פיהו' ולא כל הנשיקות, ורבנין אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה. רבי יהושע דסיכנין בשם ר' לוי טעמין דרבנין דכתיב (שמות כ טו) ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה, מה עביד ליה רבי יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה, או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא אחר שנים ושלשה דברות. רבי עזריה ורבי יהודה בר סימון בשם רבי יהושע בן לוי תפשי שיטתיה, אמרי כתיב (דברים לג ד) תורה צוה לנו משה, כל התורה כולה שש מאות ושלש עשרה מצות הוי, תורה בגימטריא עולה כמנין תרי"א מצות דבר עמנו משה, ברם אנכי ולא יהיה לך לא דבר עמנו משה אלא מפי הקב"ה שמענו'.

והרמב"ן בהשגות על הרמב"ם בספר המצוות (שורש א ד"ה וטרם) הביא דברי המדרש, וכתב שלא נתבאר שם אם רבנן החולקים על רבי יהושע חולקים על כל היסוד שתר"י"ג מצוות נצטוו ישראל, ולא דרשו את דרשת הגמרא מ'תורה צוה לנו משה' שתר"י"א מצוות צוה משה ושתים מפי הגבורה, או שמנין זה מסורת הוא בידם וכולם מודים בכך, שהרי גם במדרש שם נזכר מנין זה פעמים הרבה'.

ו. וזה נאמר לאחר כל הדברות ומוכרח מזה שמענו את כל הדברות מפי הקב"ה.

ז. וסיים שמכיון שמנין זה של תרי"ג מצוות נאמר בכל מקום, מסתבר שמסורת היא ביד חכמים ואין חולקים על זה וזכבר הו"ד בהרחבה בילקוט באורים לעיל כג'. וכן כתב התשב"ץ בספרו זוהר הרקיע (ראש הספר ד"ה דבר). ולצד זה צריך לומר שנחלקו רק אם רק שני דברות הראשונות נאמרו מפי הקב"ה ושאר הדברות מפי משה, או שכל הדברות שמענו מפי הקב"ה. וכן ביאר את מחלוקתם בערוך לנר (כג: ד"ה בגמרא תורה).

ביאור החילוק בין שתי דברות הראשונות לשאר הדברות

שם. כתבו המפרשים"י, שדבר זה יש לדקדק מלשון הכתוב בתורה, ששתי דברות הראשונות נכתבו בלשון נוכח, כגון 'אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' לא יהיה לך וגו' על פני' (שמות כ ב) 'כי אנכי ה' אלהיך אל קנא' (שם כ ד), 'לאהבי ולשמרי מצותי' (שם כ ה), מה שאין כן שאר הדברות שנכתבו בלשון נסתר 'לא תשא את שם ה' אלהיך' (שם כ ו) ולא נאמר לא תשא את שמי', 'כי ששת ימים עשה ה' את

השמים' וגו' ולא נאמר 'עשיתי את השמים'. וכן בדברות האחרות, ומשמע מזה ששתי דברות ראשונות אמר הקב"ה עצמו לישראל לכן אמרם בלשון נוכח, ושאר דברות אמר משה לישראל לכן אמר להם בלשון נסתר מה שציוה לו הקב"ה עליהם.⁹
אמנם המפרשים תמזהו שהרי בתורה נאמר (שמות כ א) 'וידבר אלהים את כל הדברים האלה', וכן נאמר (דברים ה יח) 'את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם', ומשמע שכל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה ולא רק שתי דברות הראשונות. וכמו כן מצאנו שדרשו במדרש (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דשירה ח"ג) שמדת הקב"ה אינה כמדת בשר ודם, שבשר ודם אינו יכול לומר שני דברים כאחד, אבל הקב"ה אמר עשרת הדברות כאחת, ודרשוהו ממה שנאמר (שמות כ א) 'וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר'. ומכיון שהקב"ה אמר את כולם כאחת איך יתכן שישראל שמעו מפי רק את שתי הדברות הראשונות ולא את שאר הדברות הרי כולם נאמרו בבת אחת. ותירצו בכמה אופנים:

א. **רש"י** בפירושו על התורה (שמות כ א ד"ה את) כתב שמתחילה דיבר הקב"ה את כל הדברות בדיבור אחד, ולאחר מכן חזר ופירש כל דיבור ודיבור בפני עצמו. **וביאר החזקוני** (שם ד"ה את)²² שכשחזר הקב"ה דיבר את שתי הדברות הראשונות ואת שאר הדברות חזר משה ופירשם לפי שלא היו ישראל יכולים לסבול דברי הקב"ה.

ב. **הרמ"ה** (הביא דבריו הכותב על גליון העין יעקב ד"ה מפ"ג) תירץ, שבשאר הדברות שמעו ישראל מה' רק את הקול, אבל לא שמעו את חיתוך האותיות²³, מה שאין כן בשתי דברות הראשונות ששמעו את חיתוך האותיות והבינו את הדברים.

ג. **הרמב"ן** בפירושו על התורה (שמות כ ו ד"ה ואני) כתב שבאמת שמעו ישראל את כל הדברות מפי הקב"ה, והחילוק בין שתי דברות הראשונות לשאר הדברות הוא שאת הראשונות היו שומעים ומבינים אותם מהקב"ה כמו שהבין משה, אבל שאר הדברות שמעו את קול הדיבור אבל לא הבינו אותן, והוצרך משה לתרגם להם כל דיבור כדי שייבנו אותו²⁴.

ד. **בספר מעשי ה'**²⁵ (ח"ב מעשי תורה פ"ו ד"ה ובענין) תירץ, שבאמת שמעו כל הדברות מפי של הקב"ה, אלא שבשתי דברות הראשונות דיבר הקב"ה אליהם ממש והיינו שציוה לישראל עצמם, אבל שאר הדברות דיבר הקב"ה אל משה עבור ישראל, וישראל שמעו את הדברים שאמר הקב"ה למשה. ויש הפרש גדול בין מי ששומע ממלך גדול ונורא ציווי כשמצוה אליו למי ששומע שמצוה לאחר שיאמר לו לעשות כך וכך, ומטעם זה חרדו ישראל בשתי דברות הראשונות כשציוה הקב"ה אליהם, ואמרו למשה 'דבר אתה עמנו ונשמעה' (שמות כ טו), ולכן דבר הקב"ה את שאר הדברות למשה וישראל שמעו מה שדיבר אליו, וכמו שנאמר (שמות יט ט) 'בעבור ישמע העם בדברי עמך'.

ה. **המהרש"א** (כג: ד"ה תרי"ג) כתב, שמצד הקב"ה כל המצוות נכללו בשתי דברות אלו של 'אנכי ולא יהיה לך', ששורש כל המצוות עשה הוא האמונה בה', והלאו של 'לא יהיה לך' הוא שורש כל הלאוין שלא לשתף שם שמים עם דבר אחר, ושאר המצוות באו מצד ישראל שקבלו את התורה, שבהם שייך שאר המצוות לפי שהם מוטבעים בחומר ובזמן, ולכן אמרו שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, ואין זה סותר למה שנאמר שכל הדברות נאמרו בדיבור אחד לפי שמצד הקב"ה כוללים שתי מצוות אלו את כל הדברות.

ח. רמב"ן בפירושו על התורה (שמות כ ו ד"ה והנה), חזקוני (שם א ד"ה את), פירושי סידור התפילה לרוקח (את לט קדיש), אור החיים (שמות שם א ד"ה אכן), ערבי נחל (ואתחנן דרוש ח ד"ה ובוה) ובאר שבע (תורת ת. ד"ה הגהה).

ט. אמנם באבן עזרא (שמות כ א ד"ה ועתה) דחה דעת הסוברים כן, וכתב שכל הדברות נאמרו מפי הקב"ה בלשון שנכתבו בתורה, וכמו שהיו כתובים בלוחות באצבע אלוקים בלשון זה ממש, ומה שמתחילה נאמר לשון נוכח ולאחר מכן לשון נסתר הוא משום שכבר קבלו בדברות הראשונות שה' הוא אלוקים ולא יהיה להם אלוהים אחרים, לכן נאמר לא תשא את שם ה' אלהיך רכי ששת ימים עשה ה', פירוש שכבר קבלת אותו עליך לאלוקים בדבור הקודם. ועוד כתב שדרך אנשי לשון הקודש כשמדברים לנוכח לעבור מלשון נוכח ללשון נסתר, וכמו שנאמר (שמות כג יח) 'לא ילין חלב חגי' בלשון נוכח, ולאחר מכן נאמר (שם יט) 'תביא בית ה' אלהיך' ולא 'תביא ביתי', וכן הוא בעוד מקומות.

י. הרמ"ה (הביא דבריו הכותב על גליון העין יעקב ד"ה מפ"ג), אבן עזרא (שמות כ א), רמב"ן בפירושו על התורה (שם כ ו ד"ה והנה), ספר העיקרים (מאמר ג פ"ח ד"ה אצל), ערבי נחל (ואתחנן דרוש ח ד"ה ובוה) ובאר שבע (תורת ת. ד"ה הגהה).

יא. והביאה רש"י בפירושו על התורה (שמות כ א).

יב. וכן ביאר השל"ה (יתרו תורה אור אות יז) את דברי רש"י.

יג. וכעין זה מבואר בדברי הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ב פ"א) וה"ד ברבינו בחיי (שמות כ א ד"ה ודע).

יד. וכמו שנאמר (תרי"ג ה) 'אנכי עומד בין ה' וביניכם', ועיין במורה נבוכים (שם) שהאר"ך והביא הרבה ראיות לייסוד זה מכמה פסוקים.

טו. ולפי דבריו מה שאמר בגמרא שאנכי ולא יהיה לך 'מפי הגבורה שמענום', אין הכוונה על שמיעת האוהן, שהרי גם שאר הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה, אלא הכוונה על הבנת הלב שגם זה נקרא שמיעה, ששני דברות אלו הבינו ישראל בלבם מפי הקב"ה מה שאין כן בשאר דברות. רבינו בחיי (שמות כ א ד"ה אצל).

טז. וכן כתב הרדב"ז (ש"ת, ח"ב סי' תתיז) ה"ד להלן.

יז. וראה עוד בענין זה בדברי הרמב"ם במורה נבוכים (שם), ובספר העיקרים (מאמר ג פ"ח). וראה גם באור החיים (שמות כ א' ד"ה אכן).

מדוע שמעו ישראל שתי דברות הראשונות מפי הקב"ה

שם. **הרמב"ן** בפירושו על התורה²⁶ (שמות כ ו ד"ה ואני) ביאר שהטעם שישראל שמעו 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה ולא מפי משה כשאר הדברות הוא משום שהאמונה בה' ואיסור עבודה זרה הם העיקר של כל התורה והמצוות, ולכן רצה הקב"ה שיהיו כולם נביאים בדבר זה וישמעו מפי.

ובספר העיקרים²⁷ (מאמר ג פ"ח ד"ה ולוה) כתב שמטעם זה אין שתי מצוות אלו של אמונה בה' ואיסור עבודה זרה נדחים אפילו להוראת שעה, מה שאין כן שאר המצוות שנדחות על ידי נביא בהוראת שעה, וכמו שאמרנו בסנהדרין (ז). שבכל דבר אם יאמר הנביא לעבור על מה שאמרה תורה תשמע לו חוץ מעבודה זרה, והיינו משום שכל מאמר ששמעו ישראל מפי משה שהוא הנביא יש כח ביד נביא לבטלו בהוראת שעה או לפי הענין שנאמר (דברים יח טו) 'אליו תשמעו', אבל 'אנכי ולא יהיה לך' ששמעו ישראל מפי הקב"ה ולא מפי נביא, אין כח ביד נביא לבטלו כלל.

יח. וכן ביאר הר"ן (ירושלמי ה"ן דרוש ה בסגנון אור ד"ה ועם).

יט. וכעין זה כתב הר"ן (שם ד"ה ותחידו).

